

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра сучасної української мови

**ОЦІННІ МОДУСИ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ
В КОНТЕКСТІ СЛОВОТВІРНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

здобувач другого рівня вищої освіти
ОПП «Українська мова та література»
спеціальності 035 Філологія

Гривас Олександра Іванівна

Керівник: доктор філологічних наук,
проф. Шабат-Савка С. Т.

Рецензент: кандидат філологічних наук,
доц. Антофійчук А. М.

До захисту допущено:

протокол засідання кафедри № 7

від „25” листопада 2024 р.

Завідувач кафедри _____ проф. Світлана ШАБАТ-САВКА

АНОТАЦІЯ

Гривас О.І. Оцінні модуси світосприйняття в контексті словотвірної категоризації

У кваліфікаційній роботі схарактеризовано теоретичні аспекти вивчення оцінки як лінгвістичної категорії, зокрема з'ясовано структуру та параметри оцінної шкали, репрезентовано класифікацію слів із конотативним значенням на основі їхньої найближчої родової ознаки. Досліджено механізм реалізації позитивнооцінних модусів, створених способом суфіксації, у мовотворчості українських письменників кінця XIX – початку XX століття. Окреслено коло суфіксів, що передають негативну суб'єктивну оцінку. Їх витлумачено як суфікси збільшеності-згрубілості або збільшеності-експресивності.

На багатому фактичному матеріалі увиразнено статус оцінних лексем у лінгвістичній теорії. Репрезентовано класифікацію слів з конотативним значенням; з'ясовано специфіку реалізації категорії оцінки у художній творчості письменників, особливості їхнього функціонування, докладно проаналізовано позитивнооцінні та негативнооцінні суфікси, що вербалізують широкий світ людських емоцій та почуттів, увиразнюючи позитивні чи негативні значення. Визначено особливості словотвірної категоризації раціональної, раціонально-емоційної та емоційної оцінки.

Ключові слова: категорія оцінки, словотвірна категоризація, конотація, оцінні модуси, позитивнооцінні, негативнооцінні суфікси.

ABSTRACT

O.I. Hryvas Evaluative modes of world perception in the context of word-forming categorization.

The qualification work characterizes the theoretical aspects of the study of evaluation as a linguistic category, in particular, the structure and parameters of the evaluation scale are clarified, the classification of words with a connotative meaning based on their closest generic feature is represented. The mechanism of implementation of positive evaluative modes created by the method of suffixation in the language creation of Ukrainian writers of the late 19th - early 20th centuries is investigated. The range of suffixes that convey a negative subjective assessment is outlined. They are qualified as suffixes of augmentation-coarseness or augmentation-expressiveness. The status of evaluative lexemes in linguistic theory is expressed on the basis of rich factual material. The classification of words with a connotative meaning based on their closest generic feature is represented. The specifics of the implementation of the category of evaluation in the artistic work of writers, the features of their functioning, and a detailed analysis of positive and negative evaluative suffixes as those that have the ability to express positive or negative meanings were identified. The features of the word-forming categorization of rational, rational-emotional and emotional evaluation were determined.

Keywords: category of evaluation, connotation, evaluative modes, positive and negative evaluative suffixes.

ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Олександра ГРИВАС
(підпис)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	3
ДЕКЛАРАТИВНЕ СТВЕРДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ПРО ДОТРИМАННЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ У КВАЛІФІКАЦІЙНІЙ РОБОТІ	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	12
1.1 Емоційно-оцінний компонент у лексичному значенні слова.....	12
1.2. Співвідношення понять «емоційний», «оцінний» та «експресивний»....	13
1.3. Конотація та оцінка.....	16
1.4. Висновки да першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІРНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ	31
2.1. Словотвірна характеристика оцінних модусів зі значенням позитивної оцінки.....	31
2.2. Словотвірна категоризація значення власне-зменшеності як вияв раціональної оцінки.....	32
2.3.Суфіксація як основний засіб вираження позитивнооцінних значень.....	34
2.3. Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. СЛОВОТВІРНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ	51
3.1.Особливості негативної суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові.....	51
3.2. Творення іменників зі значенням негативної оцінки	52
3.3.Словотвірна характеристика іменників чоловічого роду зі значенням негативної оцінки.....	57
3.4. Словотвірна характеристика іменників жіночого роду зі значенням негативної оцінки.....	63
3.4. Висновки до третього розділу.....	67

ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Вивчення категорія оцінки в сучасному мовознавчому дискурсі асоціюється з позначенням експресивного та емоційного забарвлення лексем, що виражають суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта оцінки та має певні відтінки емоційності, величини або інтенсивності. Категорія оцінки в українському мовознавстві є важливим інструментом відображення національної ідентичності, оскільки дозволяє не тільки висловлювати особисте ставлення мовця до об'єкта, а й утверджувати в суспільстві базові моральні та культурні цінності. «Через цю категорію мова відображає й передає соціальні норми та допомагає підтримувати культурну єдність народу» [66, с.17].

Щодо суто лінгвістичного дослідження категорії оцінки, то складність полягає насамперед у визначенні засобів її реалізації в конкретній мові. Це можуть бути словотвірні, морфологічні, синтаксичні та інші засоби, що надають мові емоційного забарвлення, допомагаючи не просто описувати дійсність, а й виражати почуття мовця щодо об'єкта розмови. Емоційно забарвлені оцінні слова додають виразності мовленню. Особливості оцінних модусів досліджують у різних мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо ця категорія спирається на національні оцінні стереотипи. В українській мовознавчій науці досі однозначно не з'ясованим залишається питання щодо місця оцінного компонента в семантичній структурі слова та його зв'язок з такими категоріями, як експресивність і конотативність.

Оцінні модуси можна розглядати як ключові компоненти, що визначають, як людина сприймає і оцінює події. Наприклад, оптимістичний модус налаштовує людину на пошук позитивного в ситуаціях, а песимістичний – на фокусування на недоліках чи загрозах. Інший приклад – естетичний модус, який орієнтується на пошук краси та гармонії у світі.

Основні аспекти оцінних модусів:

1. **Емоційний компонент:** які емоції викликає об'єкт сприйняття (радість, смуток, роздратування тощо).

2. **Когнітивний компонент:** що саме людина оцінює, з яких критеріїв виходить.
3. **Соціальний контекст:** як суспільні норми впливають на оцінки.
4. **Індивідуальний досвід:** особистий життєвий досвід і його вплив на світосприйняття.

Оцінні модули світосприйняття – це складна взаємодія емоцій, цінностей і соціокультурних орієнтирів, що визначають, як людина інтерпретує і сприймає світ.

У дослідженнях, присвячених розгляду оцінки як окремої лінгвістичної категорії, вчені часто обмежуються загальними міркуваннями щодо взаємозв'язку між категорією суб'єктивної оцінки та категоріями зменшеності або кількості, а також про те, що категорія суб'єктивної оцінки може розглядатися як вторинна стосовно категорії зменшеності. Крім того, вони вказують на спільність словотворчих суфіксів, які виражають ці категорії. Дослідження в галузі мовознавства свідчать, що основну увагу досі було приділено засобам вираження експресивності та емоційності (оцінності) в різних стилях сучасної української мови. Серед різноманітних способів вираження зазначених значень, особливе значення мають лексичні та словотвірні одиниці. "Традиційно виділяють іменникові суфікси, які виражають суб'єктивну (позитивну або негативну) оцінку. До виразників позитивної суб'єктивної оцінки належать суфікси, що позначають об'єктивну зменшеність, зменшеність-емоційність, або зменшеність-пестливість та пестливість. Іноді їх називають суфіксами зменшеності-експресивності та суфіксами експресивності. Окреслено коло суфіксів, які передають негативну суб'єктивну оцінку. Їх класифікують як суфікси збільшеності-згрубілості або збільшеності-експресивності" [66, с.120].

Актуальність кваліфікаційної роботи обумовлена перш за все стратегічним завданням категорійної граматики української мови – надати повне та вичерпне представлення категорій усіх трьох підсистем мови: словотвору, морфології та синтаксису. Крім того, необхідно адекватно розкрити формально-змістову структуру категорії оцінки; дослідити

словотвірну категоризацію як дериваційний процес, що полягає у впорядкуванні слів за їхнім походженням, структурою та функціональною роллю у мовній системі. Основою для такої категоризації є аналіз словотвірних засобів і способів, за допомогою яких створюються нові слова в мові. Варто зауважити, що цей процес сприяє розумінню системності словотвору і допомагає аналізувати динаміку розвитку мови. Важливим є цей процес і на рівні реалізації оцінної семантики.

Об’єкт дослідження кваліфікаційної роботи – мовотворчість українських письменників кінця XIX – початку XX століття .

Предмет дослідження – оцінні лексеми, утворені за допомогою суфіксів, що здатні виражати суб’єктивно-оцінні значення – позитивні чи негативні.

Мета дослідження – проаналізувати суфіксацію як один із найпродуктивніших способів творення оцінних модусів у художньому дискурсі.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз теоретичних аспектів вивчення категорії оцінки в українському мовознавстві, зокрема з’ясувати структуру та параметри оцінної шкали.
2. Увиразнити статус оцінних лексем у лінгвістичній теорії, розмежувати поняття «оцінність», «оцінка», «емоційність», «експресивність»;
3. Репрезентувати класифікацію слів з конотативним значенням на основі їх найближчої родової ознаки.
4. Дослідити механізм реалізації позитивнооцінних і негативнооцінних модусів, створених способом суфіксації, у мовотворчості українських письменників кінця XIX – початку XX століття.
5. З’ясувати специфіку реалізації категорії оцінки у художній творчості письменників, особливості їх функціонування, детально проаналізувати позитивнооцінні та негативнооцінні суфікси як такі, що мають здатність виражати позитивні чи негативні значення.
6. Окреслити особливості словотвірної категоризації раціональної, раціонально-емоційної та емоційної оцінки.

Джерельною базою дослідження слугує картотека, сформована з фрагментів мовлення українських письменників кінця XIX – початку XX століття.

Методи дослідження спрямовані на реалізацію мети і завдань, поставлених у роботі. Зокрема використано метод *зіставлення* для відстеження спільних та відмінних рис між поняттями «емоційний», «оцінний» та «експресивний»; *описовий* метод з метою вивчення оцінних афіксів у лінгвістичній теорії, для добору фактичного матеріалу; *структурний* метод застосований для класифікації лексем за конотативним значенням на основі їхньої найближчої родової ознаки.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що вперше було здійснено комплексний аналіз творення оцінних модусів способом суфіксації у мовотворчості українських письменників кінця XIX – початку XX століття, з'ясовано, що категорія суб'єктивної оцінки – це категорія словотвірного типу, визначено, що домінанту суб'єктивної оцінки становить раціонально-емоційна оцінка, доведено, що функцію засобів категоризації суб'єктивної оцінки словотворчі суфікси виконують неоднаково, що залежить від емоційно-оцінного значення.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що її матеріали доповнюють теоретичні засади категорійної граматики, поглиблюють знання про особливості вираження та функціонування суб'єктивної оцінки в сучасному українському мовознавстві, розширюють лінгвометодологію дослідження письменницького мовостилю.

Практичне значення дослідження. Проаналізований у кваліфікаційній роботі фактичний матеріал можна використати у викладанні навчальних дисциплін «Морфеміка та словотвір», «Досягнення і проблеми українського мовознавства», «Стилістика».

Апробація Результати виконаної роботи апробовано на Міжнародній науковій конференції, присвяченій 75-річчю від дня народження професора Ніни

Гуйванюк (Чернівці, 14 – 15 листопада 2024 р.). Тези доповіді опубліковано в матеріалах конференції:

Шабат-Савка С., Гривас О. Оцінні модули світосприйняття в контексті різнорівневих засобів мовної вербалізації. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження професора Ніни Гуйванюк / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. С. 200–201.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, анотацій українською та англійською мовами.

РОЗДІЛ І

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Емоційно-оцінний компонент у лексичному значенні слова

У сучасній лінгвістичній науці існують різні підходи щодо визначення ролі й місця категорії оцінки та ролі оцінного компонента в лексичному значенні слова. Зокрема Л.А. Лисиченко зазначає: «слово є мовним знаком з подвійною характеристикою: його значення залежить як від зв'язку з реальністю, так і від системної взаємодії з іншими одиницями лексики» [39, с.13–17].

До визначальних складників лексичного значення слова науковиця пропонує зараховувати такі семантичні елементи, що обумовлені як зовнішніми чинниками (предметна співвіднесеність, емоційні аспекти), так і внутрішніми властивостями (стилістичні особливості, здатність утворювати словотвірні зв'язки тощо) [39, с.13–17].

Розуміння емоційно-експресивного забарвлення лексем як складової їхньої семантичної структури обумовлене тим, що, "поряд з номінативно-класифікаційною діяльністю свідомості, яка задовольняє пізнавальні потреби людини, для неї так само природно реагувати на світ емоційно, оцінюючи означуване як приємне чи неприємне, корисне чи шкідливе". [39, с.3].

Визначаючи параметри емоційної шкали, психолінгвісти розрізняють понад сто варіантів емоційного стану людини. Саме ці емоції, інтенції, почуття визначено як основу системи емотивних словникових позначок. Лінгвістичне розв'язання цієї проблеми залежить від ступеня розв'язання проблеми емоцій у психології та фізіології, проте нині немає чіткого й вичерпного визначення емоцій, що викликає неабиякі труднощі при визначенні, теоретичному обґрунтуванні й, власне, конструюванні оцінної шкали емоцій.

Стрижнем емоційної оцінної шкали учені вважають протиставлення «схвалення / осуд», яке позначають як + / – оцінку. «Розподілити оцінні назви в межах емоційної + та – оцінки дуже непросто. Відома спроба виокремити відповідно 5 і 6 оцінних назв» [9, с.18–19], що відповідає висновкові про

асиметрію співвідношення між позитивною і негативною оцінкою. На них ґрунтується позитивна і негативна суб'єктивна оцінка, яку реалізують словотворчі афікси, переважно суфікси. Позитивна емоційна оцінка (схвалення) об'єднує близько п'яти-шести видів емоцій, як-от: ласка (ніжність); грайливість(жвавість); захоплення (запал); схвалення (вихваляння); співчуття (жалість); жарт (витівка). Негативна емоційна оцінка репрезентована такими емоціями, як осуд (засудження); зневага (презирство, погорда); приниження (знущання); лайка (лихослів'я, сварка); образа. Нерідко до згаданих видів емоцій відносять ще й такі, «як пестливість, у межах позитивної оцінки, та огида, іронія, сарказм тощо – у межах негативної оцінки» [9, с.109]. Уважаємо, що для визначення суб'єктивного ставлення людини до того, що вона сприймає в навколишньому світі, щойно згаданого переліку емоцій цілком достатньо. А отже, саме завдяки таким емоціям ми виражаємо своє ставлення до осіб чи об'єктів, висловлюючи суб'єктивну оцінку.

1.2. Співвіднесення понять «емоційний», «оцінний» та «експресивний»

Оцінне, експресивне, емоційне мовлення – важливі аспекти мови, які впливають на її ефективність та емоційну забарвленість. Ці поняття часто вживають як синоніми, проте насправді вони мають деякі відмінності й потребують детального вивчення. Зокрема, поняття різняться за змістом, метою використання та вираженням емоційного складника. Дослідження різниці між цими поняттями дозволить краще розуміти, як їх вживати на практиці для досягнення певної мети та результативної комунікації.

Сучасні лінгвістичні студії нерідко суперечливо визначають поняття «оцінний», «емоційний» та «експресивний», відтак виникає плутанина і щодо характеристики понять «оцінка», «емоційність», «експресивність» тощо. Найчастіше уподібнюють визначення «оцінний» та «емоційний», що цілком зрозуміло, адже суб'єктивна оцінка базується на різних виявах емоцій людини. Інколи ці поняття використовують як єдине ціле і виникає термін емоційно-

оцінний (компонент, складник) чи емоційно-оцінні (одиниці, елементи, слова, назви, утворення, лексеми тощо), емоційно-оцінне (забарвлення, значення) і под.

Ці категорії привертали увагу таких дослідників, як Т. Вавринюк, А. Горбунова, О. Турчак, В. Чабаненка та ін. Наприклад, за В. Масловою, експресивність – це «властивість мови виражати емоційні стани, враження, почуття мовців». У цьому визначенні під експресивністю розуміється здатність мови передати емоційний стан мовця [41, с. 109]. Як зазначає Ю. Мелешко, експресивне мовлення – це «таке мовлення, яке використовують з метою викликати в слухача емоційну реакцію на мовлення» [41, с. 26]. Основне завдання експресивного мовлення в інтерпретації дослідниці спрямоване на виклик певної емоційної реакції в адресата. За Л. Шевченко, експресивність – це «сукупність засобів мови, які здатні викликати відчуття емоційної напруженості та виражати ставлення мовця до свого висловлювання». Відповідно науковиця під експресивністю розуміє сукупність мовних засобів, що передають емоційну напруженість та ставлення мовця до його висловлювання [20, с. 29].

У царині мовознавства існує значна кількість визначень експресії та експресивності, зокрема багато з них В. Чабаненко розглядає у своєму навчальному посібнику «Стилістика експресивних засобів української мови». Дослідник розмежовує «експресивність» та «експресивне мовлення» як різні явища. На його думку, «експресія – це інтенсифікація (збільшення, підсилення) виразності», а «експресивність – це вже сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність» [54, с. 7]. Г. Колесник пропонує визначення експресії як «те, що протиставляється стандарту, марковане, характерне» [37, с. 93]. У навчально-методичному посібнику «Стилістика української мови» під терміном експресія розуміють "1) виразність, підкреслену почуттєвість мови; 2) виразово-зображальні властивості мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання", а експресивністю вважають "здатність мовної одиниці передавати експресію; властивість мовної одиниці підсилювати

логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знаку, засобом суб'єктивного увиразнення мови". [44, с. 9].

Деякі українські дослідники поняття «емоційний», а отже, і «оцінний» ототожнюють з «експресивний», щоправда, вказують на це опосередковано. Зокрема, виокремлюючи функціонально-семантичне поле збільшеності- та зменшеності-експресивності, при цьому наголошуючи, що саме ці словотвірні одиниці є носіями позитивної чи негативної оцінки. Проте «експресивне не завжди є емоційним, а значить і оцінним» [9, с.156].

У класичних лінгвістичних студіях категорії «емоційності», «оцінності» та «експресивності» досліджують як семантико-стилістичні або семантичні категорії, в українських наукових розвідках їх розглядають здебільшого як семантико-стилістичної категорії [47, с.10, 49, с.156]. Треба зазначити, що найбільш плутано схарактеризовано категорію експресивності та оцінності. Так, у фаховій енциклопедії «Українська мова» статус емоційності та оцінності (оцінний) чітко не визначено. У енциклопедії виділено лише «емоційну лексику, що об'єднує слова, які мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприйняття дійсності» [49, с.157], також зазначено, що емоційного забарвлення лексемам надають переважно афікси суб'єктивної оцінки, наголошено на їхніх стилістичних функціях. Категорію суб'єктивної оцінки згадано принагідно, під час аналізу назв суб'єктивної оцінки іменників, прикметників, прислівників та інших одиниць, що передають позитивну чи негативну оцінку якості предметів, ознак дії або стану, але зазначено, що «виразниками оцінного значення виступають суфікси з демінутивними та аугменативними значеннями, що дає підстави вважати згадану категорію лексико-словотвірною чи словотвірною» [49, с.368]. Є й інші цікаві думки щодо природи категорії експресії та оцінки. Зокрема, Т. Космеда розглядає категорію оцінки як «свідчення ступеня пізнання світу, результат граматикалізації ментальної філософської категорії» [38, с. 93].

Отже, поняття «емоційний», «оцінний» та «експресивний» безумовно взаємопов'язані, проте не тотожні. Вони виражають виразність мовлення,

пов'язану з емоційністю та почуттями (як позитивними, так і негативними). Утім, мають і деякі відмінності, які визначені їхньою функційною природою та мовними засобами, що використовують для їх вираження. Лінгвістичні дослідження підтверджують, що експресивність спрямована на створення емоційного ефекту. Деякі українські дослідники поняття «емоційний», а отже, і «оцінний» ототожнюють з «експресивний», проте зазначають, що «експресивне не завжди є емоційним, а значить і оцінним».

1.3. Конотація й оцінка

До визначення природи конотації зверталася низка лінгвістів, проте досі її чітко не з'ясовано. Існує дві основні думки щодо конотативного компонента слова: конотативні семи мають додаткову інформацію, що накладається на основне лексичне значення слова, конотативні семи виступають як рівноправні лексеми.

Як зазначає Н.Г. Іщенко: «Конотативний компонент містить інформацію мовця до об'єкту, що номінується, і виступає як семантична категорія, з одного боку, а й з іншого, як стилістична категорія з її компонентами: експресивності, емоційності і оцінності, коли слово набуває конотації у мовленнєвій ситуації» [35, с. 24].

Оскільки наше мовлення відображає не лише об'єктивне, але й суб'єктивне ставлення до повідомлюваного, то «одним з важливих аспектів, є оцінний, який дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій» [35, с. 31].

Саме тому конотація та оцінка тісно взаємопов'язані, адже вибір мовленнєвих засобів напряду залежить від конотативного значення номінативних одиниць і зумовлений основною функцією конотації – функцією впливу, безпосередньо й тісно пов'язаною із прагматикою мови.

Класифікацію слів з конотативними значеннями проводимо на основі їх найближчої родової ознаки. Виділяємо такі тематичні групи слів:

1. Назви людей (*людочки, народець, дівчаточко*), які поділяємо на

підгрупи, беручи за основу ту чи іншу ознаку, за якою названа людина. Виділяємо групи оцінних іменників, що означають:

а) назви людей за професію або родом діяльності: *доярочка, малярник, ковалик, шевчик, кравчик, ткачик, пастушок, маршалок, урядничина* та ін. Напр.: *«Може, зловила собі якого студента або бідного **урядничину** та панькається з ним»* (С. Яричевський);

б) назви людей за приналежністю до посади, яку обіймають у військах: *рекрутик, лейтенантик, матросик, солдатик, офіцерик, ад'ютантик*. Напр.: *«Забрали у **рекрутики** синочків моїх рідних»* (У. Самчук); *«**Лейтенантики, матросики** – от женихи, яких хапати треба»* (М. Стельмах);

в) назви людей за належністю до сану: *абатик, попик, аристократик, графчик, панок, царьок, паничик, панночка* та ін. Напр.: *«Збоку сидить **панок**, перснями грається»* (С. Васильченко); *«Еге ж, **царьок**, лізь у воду, не бійся»* (М. Стельмах); *«Дивись, як простий солдат службу пильнує, а той **паничик** і за єфрейтора то б не здатний»* (Т. Зінківський);

г) назви людей за родинним і соціальним становищем: *мамусенька, мамуля, мамуся, мамця; татонько, татусьо; бабуся, бабусенька; дідик; братусь, братчик, братичок, сестриця, сестриченько, сестренька, сеструня; синочок, синочечок, синуля; донечка, доненька*. Напр.: *«**Мамуся** ж моя рідненька, на кого ж ви покинули нас, бідолашних?»* (У. Кравченко); *«То скажіть це ви їй, **мамцю**, хай вона додому йде»* (Панас Мирний); *«Ну, **братику**, неси ж ти вечерю хрещеному батькові»* (Олена Пчілка); *«Пішов від нас батько, **синочечку**»* (Г. Тютюнник); *«Моя **донечка** вчиться піде, а я в запасці буду ходить?»* (А. Тесленко);

г) назви на означення рис обличчя, а також характеру людей, їхніх особистих якостей: *блондиночка, щебетунчик, смуглявочка, кучерявчик, щебетушка, чистюлька, ясочка, чорнявчик*. Напр.: *«Мій **цвіркунчик, щебетунчик**, дитиночко моя»* (У. Самчук); *«Що ж то за **смуглявочка** притаїлась отам за будинком?»* (Г. Тютюнник).

2. Назви дітей, підлітків і деякі речі, що пов'язані зі світом дитини,

діяльністю, побутом, оточенням, уподобаннями. Оцінні лексеми цієї семантичної групи виражають різні відтінки симпатій до світу дітей. Вони поділяються на підгрупи:

а) іменники на означення загальних назв дітей та підлітків: *немовля, немовлятко, дитинка, дитиночка, дітки, дитятко, дитяточко, дитятонько, дитиня, дитинятко, дитинча, дитинчатко, дітлашня, діточки; хлоп'я, хлоп'ятка, дівча, дівчатко, дівчєня, дівчаточко, дівчатонько; маля, малятко, малєня, малєнятко; сиротя, сиротятко, сирітка; пацаня, пацанятко, пацанок*. Напр.: «**Дитинча** кричало, ніби востаннє» (Г. Григоренко); «**Дівчатка** намагалися випередити його, щоб роздивитися» (Г. Тютюнник); «Глянь на те **пацанятко** – вилитий тато» (С. Васильченко);

б) назви, що вказують на зовнішні риси або особливості поведінки дітей: *пестунчик, хорошунчик, писклятко, пішачок, мазунчик, карапузик, коротунчик, красунечка, красунчик, бігунець, кришеня, кришенятко, крихіточка, ласкавчик, одинчик, улюбленчик*. Напр.: «Ріс та й ріс собі, мамин **мазунчик**» (С. Васильченко); «Ой, який же у вас **карапузик** утішненький» (С. Черкасенко); «**Одинчик** він був, мамин єдиний синок» (Олена Пчілка);

в) назви на означення родинних стосунків, свояцтва, коли вони стосуються малих за віком дітей: *внучка, донечка, братик, сестричка, внуча, внучатко, внученька, племінничок, небожа, небожатко, синок, синочок і та ін.* Напр.: «Росте на втіху всім наше **внучатко**» (В. Винниченко); «Це **племінничок** мій, сестрин **синочок**» (Г. Тютюнник);

г) назви, що характеризують дітей за національністю, приналежністю до національних груп, місцем перебування, проживання: *татарча, циганя, татарчатко, циганятко, горяночка, негрєня, негрєнятко, турчєня і т. д.* Напр.: «А разом з дорослими прийшло й **циганятко** маленьке» (Г. Тютюнник); «Ти диви, яка **горяночка** росте» (З. Тулуб);

г) назви, що вказують на професію чи рід занять дітей, а також називають підлітків за приналежністю до дитячих організацій чи навчальних закладів: *господинька, дударик, гімназистик, кравчик, пастуша, вічарик, музикантик,*

ковалик, пастушок, школярник, школярочка і та ін. Напр. «Біжать **хлоп'ята-пастушки**» (С. Васильченко); «Скоро моя **школярочка** піде у другий клас» (Г. Тютюнник);

д) назви, що характеризують дітей за певним соціальним становищем: козача, княжа, княжатко, годованчик, годованочка, наймитча, паненя, паненятко. Напр.: «**Козача** намагалося прорватися крізь ворожий опір» (Г. Тютюнник); «Глянь, яке маленьке, а вже **паненя**» (В. Винниченко);

е) назви міфічних істот, що мисляться в реальному світі як малі: *гтюмик*, *русалочка*, *русалонька*, *мавочка*, *снігуронька*, *бісятко*. Напр.: «Гарна, мов **русалонька**» (С. Черкасенко).

3. Назви органів і частин людського тіла. Такі утворення мають власне-оцінні значення пестливості, емоційності, коли вони називають частини тіла дітей або справді малі за розмірами частини тіла дорослих:

а) пестливі назви справді малих за розміром частин тіла людей: *бюстик*, *віченьки*, *губочки*; *кісточка*, *кулачок*, *долонька*; *личко*, *вустонька*, *зубенята*, *ручата*, *серденько*, *губки*, *зубки*, *шиєчка* та ін. Напр.: «Така **голівонька** чорнявенька, сама худенька і вродливенька» (М. Стельмах); «Прокинься, люба, ось я, твої **ручата** погрію» (М. Стельмах); «Болить мене **серденько**, не знаю, що й казати» (Л. Яновська); «Які **губки**, а такі **зубки**» (М. Стельмах);

б) назви частин тіла дітей: *ручки*, *рученьки*, *ніжки*, *ноженьки*, *очата*, *нажата*, *ручата*, *голівка*, *голівонька*, *сердечко*, *очки*, *оченята*, *устоньки*, *ноженята*, *ножки*, *личко*, *ротик*, *горлечко*, *пальчики* та ін. Напр.: «А які в тебе **ноженята**» (М. Стельмах); «Галька погладила сонну голівку Палажки, закрила настільником **ножки** розпаленого на припічку хлопчика» (Г. Косинка); «Фу, не бери до **ротика**, тим можеш отруїтися» (Н. Кобринська); «Та як божевільна – хап дитину за **горлечко**» (Панас Мирний);

в) назви природних і штучних утворень у частинах людського тіла: *ластовиннячко*, *гнійничок*, *гримаска*, *наколочка*, *морищинка*, *наривчик*, *оскалець*, *прищик*, *ранка*, *рубчик*, *посмішечка*, *шрамик*, *рум'янчик*, *щічки*, *виразочка* та ін. Напр.: «**Ластовиннячком** так і обліпило Пашине обличчя» (Г. Тютюнник);

«Постаріла мати – **морищинками** усіялось лице» (І. Багрянний); «Климко біг та біг, але невеличкі **ранки** перетворювалися на рани» (Г. Тютюнник); «Її щічки загорілися **рум'янчиком**. Здавало, ще мить - і вона по-справжньому загориться. Невже таке може статися» (С. Васильченко); «А на **щічках і рум'яничок єсть**» (А. Тесленко);

г) назви волосяного покриву на частинах людського тіла: *борідонька, вусики, вихорочок, волоссячко, кучерики, чубчик, проборчик, зачісочка* та ін. Напр.: «Вона мотнула своїми руденькими **кучерками**, що означувались з-під її капелюха» (Г. Григоренко).

4. Емоційні назви будівель:

а) житлових будівель: *дача, котеджик, особнячок, розвалюшечка, флігельок, халупка, хатинка, хатка, будиночок, юртинка* та ін. Напр.: «**Хатка** здавалася дуже маленькою, ніби намальованою» (І. Багрянний);

б) нежитлові будівлі: *парничок, сарайчик, тепличка, вокзальчик, фортечка, млинок, церковиця, хлівець, маячок, столовка* та ін. Напр.: «Та **фортечка** виднілася десь аж ген за обрієм» (М. Стельмах); «З-за хатки виглядали невеличкі **хлівці, повиточки**» (Панас Мирний). До цієї ж групи належать пестливі назви окремих частин будівлі: *світличка, кімнатка, коморка, квартирка, коридорчик, кухонька, підвальчик, сінці*. Напр.: «**Світличка**, у якій відпочивала Галя, була великою і гарною» (У. Самчук); «Палажка внесла до **кімнатки з коморки сало та картоплю**» (Г. Тютюнник).

Окрему підгрупу становлять емоційні назви деталей будівлі: *ворітця., віконце, віконечко, дверцята* та ін. Напр.: «Як будеш виходити, прикрій **дверцята**» (В. Винниченко).

Сюди ж належать пестливі лексеми, які називають приєднані до головних будівель ділянки землі або угіддя: *дворик, грядочка, квітничок, клумбочка, городець, тераска* та ін. Напр.: «Ніжно курілися в **квітничку** ясно-зелені васильки» (С. Черкасенко).

5. Назви одягу та взуття:

а) назви натільної білизни: *кальсончики, панталончики, підгузничок, трусики, маєчка* та ін. Напр.: «*Обережно, не чіпай, замастиш **трусики й маєчку***» (Г. Тютюнник);

б) одяг, який носять поверх білизни: *платтячко, блузочка, штанці, гімнастечка, жакетик, полотнянка, сорочинка, курточка, піджачок, платтячко, попередничок, костюмчик, рубашечка, спідничка* та ін. Напр.: «***Платтячко** синеньке на ній, **попередничок, ботики***» (А. Тесленко);

в) пестливі назви верхнього одягу: *накидочка, плащик, свиточка, фуфаєчка, шинелька, шинельчина, шинелина, бушлатик, свитка, кожушина, пальтечко*. Напр.: «***Шинельчина** моя вже не та, що була тоді, як ти вперше побачив мене*» (М. Стельмах); «*Розкрила **свитку**, глянула на порепані ноги сина*» (Г. Косинка); «*Скидай **кожушину** свою діряву та лізь на піч*» (С. Черкасенко); «***Пальтечко** в нього товсте, а сам тонкий*» (Г. Тютюнник);

г) головні убори: *картузик, шапчина, платочок, шапочка, хусточка, беретик, ковпачок, косиночка, панамка, чепчик, капелюшок* та ін. Напр.: «*Я навіть почуваю в тій хаті якесь неописане зворушення, – вона повела **хусточкою** по лиці*» (Т. Бордуляк);

г) необов'язкові приналежності одягу: *аксельбантик, кайомочка, кокардочка, кружевце, стрічечка, нашивочка, пагончик, бантик, поясочок, гудзичок, ремінець, еполеточка* та ін. Напр.: «*Червона **стрічечка** в її волоссі виблискувала на сонці*» (В. Винниченко); «*Малиновий **бантик** прикрашав голівку Олечки*» (Г. Тютюнник);

д) частини одягу: *бортик, бретелька, комірець, кишенька, латочка, манжетка, фалдочка, спідничка* та ін. Напр.: «*Вся в **латочках** одєжина була на Климкові*» (Г. Тютюнник); .

в) пестливі назви верхнього одягу: *накидочка, плащик, свиточка, фуфаєчка, шинелька, шинельчина, шинелина, бушлатик, свитка, кожушина, пальтечко*. Напр.: «***Шинельчина** моя вже не та, що була тоді, як ти вперше побачив мене*» (М. Стельмах); «*Розкрила **свитку**, глянула на порепані ноги сина*» (Г.

Косинка); «Скидай **кожушину** свою діряву та лізь на піч» (С. Черкасенко); «**Платечко** в нього товсте, а сам тонкий» (Г. Тютюнник);

г) головні убори: картузик, шапчина, платочок, шапочка, хусточка, беретик, ковпачок, косиночка, панамка, чепчик, капелюшок та ін. Напр.: «Я навіть почуваю в тій хаті якесь неописане зворушення, – вона повела **хусточкою** по лиці» (Т. Бордуляк);

г) необов'язкові приналежності одягу: аксельбантик, кайомочка, кокардочка, кружевце, стрічечка, нашивочка, петличка, пагончик, бантик, поясочок, гудзичок, ремінець, еполеточка та ін. Напр.: «Червона **стрічечка** в її волоссі виблискувала на сонці» (В. Винниченко); «Малиновий **бантик** прикрашав голівку Олечки» (Г. Тютюнник);

д) частини одягу: бортик, бретелька, комірець, кишенька, латочка, манжетка, фалдочка та ін. Напр.: «Вся в **латочках** одежина була на Климкові» (Г. Тютюнник);

е) назви взуття: чобітки, черевички, ботики, валяночок та ін. Напр.: «Я вступила в **черевички**, вийшла» (А. Тесленко). До цієї ж підгрупи відносимо оцінні лексеми – назви, супутні носінню взуття: шкарпеточки, онученьки, портяночки, чулочки.

є) аксесуари: бісеринка, брошечка, віночок, рукавичка, булавочка, бусинка, вуалька, краваточка, муфточка, перстеньок, годинничок та ін. Напр.: «Оксана у своєму **віночку** була красунею» (С. Черкасенко).

6. Оцінні назви речей домашнього вжитку, понять, явищ повсякденного побуту:

а) меблі: буфетець, диванчик, крісельце, ліжечко, столик, столичок, скринька, стільчик, шафка та ін. Напр.: «У ліжечку сопіло дитятко» (У. Самчук); «Лаврентій, подай мені ту кутю, он що там на **столичку** стоїть» (Олена Пчілка);

б) посуд і столові приналежності, ємкості для рідин, предмети кухонного вжитку: вилочка, ложечка, бокальчик, графинчик, мисочка, підносик, баночка, відерце, жбанчик, горщечок, чавунчик, чарочка, казаночок, плящина, скляночка,

макітерка, ситечко та ін. Напр.: «Дозвольте ще **чарочку** піднести людині?» (М. Стельмах);

в) емоційні назви м'якого інвентаря: *гардинка, занавісочка, ряденце, скатертина, подушечка, матрарик, камінок, пічечку, килимок, покривальце, ганчірочка, ширмочка* та ін. Напр.: «Затопила, **пічечку**, принесла квіточок» (Панас Мирний);

г) назви знарядь праці, матеріалів і пристосувань, необхідних для робіт вдома: *віничок, грабельки, голочка, ломик, ножички, пилочка, сокирка, брусочок, гвинтичок, дощечка, полінце, молоточок* та ін. Напр.: «Ми, коли привезем дровенята, **пилочкою** розпилемо їх, посушимо – і тепло буде» (А. Тесленко);

г) поняття, явища, пов'язані з побутом: *достаточок, запасець, милостинька, подаруночок, святечко* та ін. Напр.: «Козенят продала, купила сальця, пшенички – тому й **достаточок**» (В. Винниченко).

7. Оцінні назви понять і явищ внутрішнього світу людини: *насолودочка, голодище, грішок, скучище, розумище, нещастячко, лишечко* та ін. Напр.: «Ой, **лишечко!** Ну, не осоружний тобі хлопець!» (С. Черкасенко); «**Нещастячко** ж моє! Він хворий!» (М. Петрушевич).

8. Оцінні назви, що належать до сфери трудової діяльності:

а) підприємства та установи: *заводик, фабрика, шахточка* та ін. Напр.: «**Заводик** був розташований неподалік, це було основне місце, де працювали жителі міста» (В. Винниченко);

б) назви транспортних засобів: *паровозик, самоходчик, літачок, автомобільчик, грузовичок* та ін. Напр.: «**Автомобільчик** мчав дорогою, переганяючи інші транспортні засоби» (Г. Тютюнник); «Дивись, синочку, якого **грузовичка** тобі купив батько» (З. Тулуб);

в) частин і деталей машин: *валик, веретепце, втулочка, піддувальце, жорновок, моторчик, поршеньок, ричажок, циліндрик, шестеринка, штирьок* та ін. Напр.: «Замінімо **поршеньок і циліндрик**, і машина буде як нова» (Г. Тютюнник);

г) назви результатів праці: *сінце, копичка, снопище, стожище* та ін. Напр.: «**Сінце** є, буде що їсти корові» (Т. Бордуляк).

9. Оцінні назви продуктів харчування:

а) м'ясні вироби: *вітчинка, курятинка, м'ясце, гусятинка, поросятинка, сальце, свининка, осетринка* та ін. Напр.: «**М'ясце** було своє та й хліб свій» (А. Тесленко); «*Маємо й гусятинку, й поросятинку* своєю» (Л. Яновська); «**Сальце** вже, слава Богу, своє, **свининка** ще поки що є» (С. Черкасенко);

б) вироби з борошна: *булочка, борошенце, перепічка, паляничка, хлібинка, хлібина, хлібець* та ін. Напр.: «На столі була пшеничка, **паляничка** і невеличка чарка» (Л. Яновська);

в) солодощі: *вареннячко, паточка, цукерочка, шоколадка* та ін. Напр.: «Наварила різного **вареннячка**: суничного, полуничного, вишневого» (С. Черкасенко);

г) напої: *горілочка, зубрівочка, коньячок, лікерчик, квасок, кисельок, компотик, чайок, узварчик, винце* та ін. Напр.: «Підняв чарку **винця** за здоров'я пані гості, тієї поміщиці» (Г. Косинка);

г) овочі: *баклажанчик, огірочок, капусташка, картопелька, цибулька, помідорчик, редисочка* та ін. Напр.: «**Цибульки** покрийши, смачніше буде» (Г. Тютюнник);

д) фрукти та ягоди: *апельсинчик, лимончик, мандаринчик, яблучко, вишенька, полуничка, малинка, смородинка, чорничка* та ін. Напр.: «У городі росла **малинка, смородинка** та ще багато смачненького» (О. Довженко).

Запропоновані підгрупи можна продовжити або ж виокремити підгрупи на якійсь іншій основі, наприклад, перші страви: *борщик, бульйончик, соляночка, супчик, юшечка* та ін. На нашу думку, у цьому немає потреби. Важливо, що ця група представлена великою кількістю слів. В особливу підгрупу можна виділити назви предметів і понять, пов'язаних з процесом куріння: *кисетик, махорочка, муштучок, сигаретка, папіросочка, портсигарчик, сигарочка, табакерочка, цигарочка, чубучок* та ін.

10. Оцінні назви представників фауни:

а) ссавці, домашні тварини: *баранок, жеребчик, бичок, теличка, поросятко, коник, кабанчик, кобилка, кізочка, корівка, овечка, рисачок, свинка, собачка, цапок, баранець, ягнятко, ярочка* та ін. Напр.: *«Мовчазний Малашок загнав у будку кудлатого пса, що кинувся на чужих, а Марія понесла осоку **бичку**, котрий розкарячився біля хліва»* (Г. Косинка); *«Що ж ти, батьку, плануєш із **поросятками?**»* (Панас Мирний); оцінні назви диких тварин: *бурундучок, зайчик, кабанище, вовчище, лисонька, ведмедик, мавпочка, слоник, хом'ячок* та ін. Напр.: *«Певно, знюхав молоде ягнятко наше грубий **вовчище**»* (С. Яричевський);

б) птахи дикі і свійські: *півник, каченя, індичата, індича, гусята, курочка, лелеченята, кажанчики, чаєнята, ластівочки, соловейки* та ін. Напр.: *«**Індича** їй найближче було»* (Панас Мирний); *«Через який-небудь рік повелися **гусята**, різного заводу кури»* (Л. Яновська); *«В городі крикнула **курочка**, завовтузилась, подрібушила латахами»* (Г. Тютюнник); *«Пташенята опинились знов на полі»* (М. Дерлиця); *«Особливо торкнули мене вушенята малих **кажанчиків**»* (Г. Григоренко); *«**Чаєнята** сиділи в гнізді, чекаючи **чаєчку**»* (Л. Яновська); *«Співали **соловейки**, сади цвіли, але вже без Павлінки»* (У. Самчук);

в) риби: *в'юночок, карасик, лящик, линок, окуньок, піскарик, сазанчик, оселедчик, сомик, ставридка, стерлядка, судачок, щучка* та ін. Напр.: *«**Окуньок, пескарик, сазанчик** – ловись **рибка**»* (Г. Тютюнник);

г) плазуни: *змійка, удавчик, вужик, черепашка, жабка, жабенята, гадючка, ящірочка* та ін. Напр.: *«Як **жабочка** в ставку весною, так він рохкотів цілими днями до ясних личок»* (С. Яричевська);

г) комахи: узагальнені назви: *кліщик, клопик, мурашка, мушка, павучок, комарик, мотильочок, бджілка, тараканчик*. Напр.: *«**Павучок** сплів павутинку у самому кутику хати»* (У. Самчук); *«**Комарики, мотильочки** різні вечорами не давали життя»* (З. Тулуб);

д) назви органів і частин тіла тварин, птахів, риб: *вим'ячко, гривка, дихальце, жальце, кличок, дзьобик, копитце, крильце, лапка, мордочка, плавничок, рильце, хребетик* та ін. Напр.: *«**Вим'ячко** добре у моєї корівки»* (Т. Бордуляк); *«Очі витріщив, **рильце** висунув наперед, ніби чогось злякався»* (Г.

Косинка). До цієї ж групи можна додати кілька слів, які за своїми значеннями близькі до групи, яку розглядаємо: *нірка, гніздечко, яєчко, гуртик, косячок, зграйка, табунець* та ін. Напр.: «*Часчка звила **гніздечко** для діточок своїх, чаєнят*» (Л. Яновська).

11. Назви видів, сімей, родів флори:

а) дерев: *яблунька, вербичка, берізка, липка, ялинка, дубок, ялиночка, каштанчик, кедрик, липонька, осичка, сосенка, пальмочка, ракутка, черешенька, вишенька, яблунька* та ін. Напр.: «*Їх двоє, вони строчать один в одного з автоматів, падають, зводяться, перебігають від **липки** до **берізки**, від **яблуньки** до **каштана***» (Є. Гуцало);

б) трав'янистих та кущових рослин: *барвіночок, подорожничок, очеретинка, травичка, кропивочка, льонок, лопушок, травиця, соняшничок, пшеничка, фіалочка, бавовночка, щавельок, малинка, трояндочка, бузочок* та ін. Напр.: «***Подорожничок, очеретинка** – все травиця*» (Панас Мирний);

в) грибів: *боровичок, рижичок, груздище*. Напр.: «*Прямо під деревом ріс великий, поважний **боровичок***» (Г. Тютюнник);

г) сукупності і частин рослин: *букетик, лісок, лужок, колосок, квіточка, пуп'яночок, гілочка, гроночко, зернятко, кісточка, корінець, пелюсточка, листочок*. Напр.: «*Поле зазеленіло, **колоски** так і виграють на сонці*» (Панас Мирний).

13. Назви особливостей рельєфу:

а) суші: *болітце, пагорбочок, розвилочка, курганчик, низиночка, пустинька, яр*ок та ін. Напр.: «*Підеш лісом, потім через **болітце** – і вдома*» (Г. Тютюнник);

б) водних поверхонь, природних і штучних водойм, їх частин: *заливчик, моречко, озерце, озерецько, бухточка, проливчик, ставочок* та ін. Напр.: «*Деся за густим лісом, зеленувато-каламутними **озеречками***». (Остап Вишня); «*Невеличка **бухточка** ніби врізалася в берег*» (В. Винниченко);

в) водних потоків з їх утвореннями в руслі і на поверхні: *затончик, річечка, струмочок, хвилька, потічок, течійка* та ін. Напр.: «*Ріка мчала, здавалось, з неймовірною швидкістю. Марися боялася навіть увійти в неї;*

лише єдина надія залишилась в неї; що милосердна **течійка** віднесе її туди, куди їй треба» (Панас Мирний);

г) водних джерел і гідротехнічних споруд: ключик, криничка, джерельце, фонтанчик, плотинка та ін. Напр.: «Прямо з-під землі пробивалося **джерельце**» (Г. Тютюнник);

г) країв землі біля водної поверхні: бережок, гротик, обривчик та ін. Напр.: «На піщаний **бережок** повільно викочувались хвильки» (Х. Алчевська).

14. Назви засобів пересування по воді та їхніх допоміжних предметів: байдарочка, ботик, катерок, кліперок, суденце, кораблик, човник, човничок, яхточка, буйок, весельце, парусок, бортник, флюгарочка, штурвальчик, якорьок та ін. Напр.: «**Кораблики**, що бігли по хвилях зелених, здавалися маленькими та безпомічними» (У. Самчук).

15. Назви деяких атмосферних явищ і астрономічних понять: градинка, дощичок, дощик, зіронька, морозець, хмаринка, росиночка, сніжок, сонечко, штормик, вітерець, туманець та ін. Напр.: «Через його спотикаються **хмаринки**, придкі й ворухливі, як рибки» (І. Багряний).

16. Назви предметів, понять, явищ, деяких видів мистецтва:

а) музичного: альтик, тенорок, фальцетик, арійка, куплетик, романсик, сонатка, фантазійка, барабанчик, гусельки, сопілочка, органчик, скрипочка, басик, фаготик, флейточка, оркестрик, хорик, мелодійка, мотивчик, підбасок, нотка та ін. Напр.: «Тупнув на музиках під **скрипочку** й бубон» (У. Самчук); «Дячок **баском** виспівував молитви» (С. Васильченко); «Дівча виводило **мелодійки**, думало про себе, що їй горе на світі» (В. Винниченко);

б) літератури: водевільчик, каламбурчик, загадочка, комедійка, новелка, п'єска, казочка, романчик, поемка, скоромовочка, віришник, збірничок, журнальчик, оповіданнячко, ідейка, сюжетець, цитатка, римочка та ін. Напр.: «Так, дороженька рідненька, даруйте за **каламбурчик**, Марійка» (В. Винниченко); «Мамочка, а **казочку** про царівну розкажеш мені?» (У. Самчук); «Вона читала **романчики, поемки**, захоплювалась **оповіданнячками**» (Г. Григоренко);

в) театрального: *балетик, студійка, сценка, спектаклик, театрик, трупка, естрадка* та ін. Напр.: «Вони влаштовували **спектаклики**, співали *пісень, веселились*» (С. Васильченко);

г) живописного: *акварелька, альбомчик, гравюрка, карикатурка, картинка, пейзажик, портретець, малюночок, етюдик* та ін. Напр.: «Я зробив тут **карикатурку** на міського лікаря» (М. Хвильовий).

Близькі до цієї групи назви танців: *галопець, полечка, фокстротик* та ін. Напр.: «Дивись, – кажу йому, – як **полечку** вигулюють» (Панас Мирний); міфологічних істот: *амурчик, купідончик*; назви іграшок: *лялечка, пусик*; істот народних повір'їв: *русалочка, мавочка*; релігійних уявлень: *ангельчик, херувимчик*; деяких обрядів, предметів релігійного культу: *молитовка, панахидка, іконка, хрестик, образок, могилка, свічечка*. Напр.: «В хаті темно було, свічка освічувала тільки **хрестик і образок** на стіні» (Панас Мирний); «Роблять над ним **могилки**, втикають й садять у головах ромашки» (І. Багряний).

17. Назви деяких ігор, інструментів, комбінацій і правил: *вестик, преферансик, пасьянсик, шахматка, шашечка, партійка* та ін. Напр.: «Ну що ж, куме, зіграємо партійку в **преферансик**» (М. Стельмах).

18. Назви населених пунктів: *містечко, сельце, слобідка, хуторок, хутірець* та ін. Напр.: «За кордоном, бачте, **містечко**, а тут же нема» (В. Леонтович).

19. Назви зброї, військової техніки: *бомбочка, снарядик, гвинтівочка, дробовичок, пістолетик, кулеметик, пушечка, револьверчик, дробинка, кулька, курочок, кинжальчик, шабелька, шашечка* та ін. Напр.: «Олексій цілився довго і раптом **кулька** вилетіла з рушниці і поцілила прямо в дику качку» (О. Олесь); «Та хіба ж це в мене шабля – **шабелька!**» (М. Стельмах).

20. Назви деяких медичних понять: *ампулка, аптечка, бинтик, ваточка, вітамінчик, жарок, джгутик, клізмочка, рецептик, пігулочка, температурка* та ін. Напр.: «Для ін'єкції потрібна **ампулка** анальгіну» (О. Сизоненко); «На

рану наклали вату, перемотали **бинтиком**» (Г. Тютюнник).

21. Назви деяких документів та поштових відправлень: *ордерок, заявка, програмка, протокольчик, посилочка, путівочка, реєстрик, рахуночок, циркулярчик, бандеролька, конвертик, телеграмка* та ін. Напр.: «Так, так, складемо **протокольчика**, а там видно буде» (Г. Косинка); «Господарю, вам посилочка...» (З.Тулуб).

22. Назви грошових знаків, фінансових операцій і понять, пов'язаних з грошовими розрахунками: *монетка, п'ятачок, копійчина, крейцарик, червончик, авансик, довжок* та ін. Напр.: «Зготовиш тисячку туток – заробилось уже сімдесят **крейцариків**» (С. Яричевський).

23. Назви тканин: *матерійка, ряднинка, ситчик, суконка, фланелька, полотнянка* та ін. Напр.: «Взяла **ситчику** сувійчик, що батько на плаття набрав» (А. Тесленко).

24. Назви дорогоцінних каменів, металів: *діамантик, перлінка, золотце, рубинчик, сріблечко, янтарик, яхонтик* та ін. Напр.: «А **діамантики** у вухах так і виблискують» (Л. Яновська).

25. Назви математичних одиниць, геометричних фігур і тіл, одиниць ваги, об'єму: *одиничка, десяточок, мільйончик, нулик, сотенька, тисячка, квадратик, кубик., призмочка, трикутникчик, прямокутникчик, кілограмчик, пудик, фунтик, шкальчик, штофчик* та ін. Напр.: «**Десяточок** яєчок склала, збираю тобі на штанці» (Г. Косинка); «**Кілограмчик** сальця купив, буде до картопельки» (Л. Яновська).

Виділення тематичних груп іменників з суб'єктивно-оцінним значенням викликано тим, що при зіставленні словників, помітки, які вказують на оцінне значення слова, ставляться у багатьох випадках суб'єктивно, напр.: *блондиночка*, *пестл.*; *брюнеточка* - зменш. і т. ін. Уважаємо, що іменники однієї тематичної групи повинні мати однакові помітки.

Позитивно марковані оцінні утворення в сучасній українській мові визначаються семантичною різноманітністю, багатоплановістю. Вони об'єднують передусім назви осіб, предметів, тварин, дещо рідше – назви

населених пунктів, особливостей рельєфу, навколишнього світу тощо.

Висновки до першого розділу

У першому розділі кваліфікаційної роботи зроблено теоретичний аналіз категорії оцінки. Зроблено спробу визначити роль і місце оцінного компонента в лексичному значенні слова. Виконано лінгвістичне роз'яснення параметрів емоційної оцінної шкали. Окреслено шкалу емоцій, на якій ґрунтується визначення позитивної і негативної оцінки, що формально виражається словотвірними афіксами (переважно суфіксами). Розрізнено поняття «емоційний», «оцінний» та «експресивний». З'ясовано, що ці поняття взаємопов'язані, проте не тотожні. Вони виражають виразність мовлення, пов'язану з емоційністю та почуттями (як позитивними, так і негативними). Утім, мають і деякі відмінності, які визначені їхньою функційною природою та мовними засобами, що використовують для їх вираження. Лінгвістичні дослідження підтверджують, що експресивність спрямована на створення емоційного ефекту. Деякі українські дослідники поняття «емоційний», а отже, і «оцінний» ототожнюють з «експресивний», проте зазначають, що «експресивне не завжди є емоційним, а значить і оцінним». Різні погляди дослідників додають різноманіття до розуміння цих термінів, але узагальнено можна стверджувати, що експресивність вказує на емоційний стан, оцінка ж це переважно словотвірна категорія, що твориться за допомогою словотвірних афіксів, які виражають позитивне чи негативне емоційно-експресивне забарвлення.

Оскільки оцінка безпосередньо пов'язана з конотативним значенням слова, то нами запропоновано класифікацію слів з конотативними значеннями, проведену на основі їх найближчої родової ознаки.

РОЗДІЛ II

СЛОВОТВІРНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ

СУБ'ЄКТИВНОЇ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ

2.1. Словотвірна характеристика оцінних модусів зі значенням позитивної оцінки

Оцінні модуси зі значенням позитивної оцінки творяться переважно суфіксальним способом. У ролі твірних основ можуть виступати різні частини мови. Найактивнішими є іменникові та дієслівні основи. Іменниковим твірним основам властива граматична категорія всіх трьох родів. Їх поділяють на назви істот і неістот, власні й загальні, конкретні й абстрактні. З-поміж них є нейтральні утворення, а також з певним оцінним значенням, яке закладене в самій реалії. Усі вони мають чітко виражену граматичну категорію числа і відмінка.

Значення кількості в іменникових словах виражають чотири групи суфіксів: суфікси із функцією зменшеності-експресивності, суфікси із функцією збільшеності-експресивності, суфікси із функцією сукупності (збірності) та суфікси із функцією одиничності. Ці суфікси називають суфіксами предикатності, оскільки вони реалізують значення супровідних предикатів, що входять до складу базових словосполучень [27, с. 27]. Іменники з супровідними суфіксальними предикатними елементами являють собою похідні слова, що сформувалися на основі субстантивних словосполучень або кількісно-іменникових сполук із залежним предикатом кількості, пор.: *маленьке дерево > деревце, великий кіт > котище, багато беріз > березняк, одне стебло очерету > очеретина*. Опорне іменникове слово у словосполученнях і словосполуках зберегло свою визначальну роль і в дериватах, а залежний компонент словосполучення або словосполуки перетворився на суфіксальну частину, підпорядковану кореневій частині [19, с.182].

Предикатні суфікси зменшеності традиційно розподіляють залежно від грамем категорії роду, тобто на суфікси іменників чоловічого, жіночого та середнього роду у функції зменшеності.

Нерідко значення зменшеності суфіксів доповнює позитивне емоційне значення, проте наявні й спеціалізовані суфікси *-оньк-*, *-еньк-*, *-ун'-*, *-ус'-* та ін. для вираження значення пестливості – суфікси виразної позитивної суб'єктивної оцінки: *місяченько*, *козаченько*, *хмаронька*, *доленька*, *синонько*, *травиченька* й под. «Іменники із суфіксами зменшеності-пестливості за ступенем вияву пестливості, емоційності, поділяють так: 1) слова на позначення власне-зменшеності; 2) слова на позначення зменшеності з відтінком пестливості, емоційності; 3) слова на позначення власне-пестливості, емоційності» [19, с.182].

Оскільки за допомогою словотворчих суфіксів в іменниках третьої групи категоризується лише їхнє емоційно-експресивне забарвлення, то це дало підставу К.Г. Городенській виділити окрему словотвірну підкатегорію експресивності іменників [28, с.26].

2.2. Особливості оцінних модусів зі значенням власне-зменшеності

У сучасних лінгвістичних дослідженнях, що орієнтовані на вивчення прагматичних аспектів мовленнєвої діяльності, категорію оцінки розглядають у різних виявах. У зв'язку з цим С. Колесник зазначав: «Будь-яке висловлення, представлене в писемній чи усній формі, характеризується наявністю одного з видів оцінності: раціональної (нейтральної) або емоційної (позитивної чи негативної)» [37, с.46].

Характерною рисою словотвірної системи української мови є наявність у ній великої кількості спеціальних афіксів, за допомогою яких можна передавати найтонші відтінки почуттів, переживань, виражати різні види оцінки. Традиційно вважають, що деякі оцінні суфікси іменників здатні виражати й об'єктивну зменшеність, реальну оцінку, «втрачаючи при цьому емоційно-оцінну якість і виразовий потенціал» [54, с. 15]. Їх називають суфіксами-модифікаторами, за допомогою яких утворено велику групу оцінних іменників чоловічого, жіночого і середнього роду, що виражають реальну зменшеність у її чистому вигляді. «Це

насамперед ті лексеми, які містять у собі характеристику предмета, відображаючи його малий розмір, об'єм і под.» [54, с.15]. На думку деяких дослідників, поняття реальної зменшеності не вичерпується лише уявленням про зменшений фізичний розмір, об'єм чи обсяг реалії. «Крім названих ознак, воно охоплює також зменшену, знижену якість предметів, явищ чи істот, а також неповноту вияву ознаки предмета чи явища: *говірок, шумок*» [27, с.118].

Саме тому тривалий час значення об'єктивної (реальної) зменшеності виводили за межі суб'єктивної оцінки. Лише деякі мовознавці витлумачують це значення як раціональну (нейтральну, нульову тощо) оцінку, тобто як таку, що враховує сукупний досвід емоційного прийняття носіїв мови, на противагу емоційній оцінці, що виражає суб'єктивне (позитивне або негативне) ставлення мовця (мовців) до кого-, чого-небудь. Услід за цими дослідниками, словотворчі суфікси, що категоризують значення власне-зменшеності, кваліфікуємо як засоби вираження суб'єктивної раціональної оцінки. Відповідно виділено суфікси суб'єктивної раціонально-емоційної оцінки, що реалізують водночас значення власне-зменшеності та позитивно-оцінне значення. Звичайно, найвиразнішими суфіксами суб'єктивної оцінки є ті, що служать виразниками емоційної (позитивної або негативної) оцінки мовцем кого-, чого-небудь.

Найчастіше значення власне-зменшеності виражають прості за походженням суфікси-модифікатори, з-поміж яких: *-ок, -ик, -к(-а), -ц(-е)*.

Типовими виразниками значення об'єктивної зменшеності в структурі іменників чоловічого роду виступають суфікси *-ок, -ик*, менш уживаними в цій функції є суфікси *-чик, -ець*: *цвяшок, млинок, лужок, коминок, казанок, образок, штришок; абрикосик, возик, коник, дворик, човник, столик, плодик; абажурчик, бутончик, кабанчик, чемоданчик, пальчик, камінчик, балкончик, диванчик; бігунець, вітерець, кабанець, камінець і под.* Напр...: «Невеличкий **човник** віддалявся все далі і далі. Ще мить – і він зникне за горизонтом, ніби ніколи його й не було» (М. Стельмах); «Вкусив бідного за **пальчик**, аж нігтик побілів, пучка опухла» (Панас Мирний); «Натомість з хлівця, прожогом, вискочила невеличка свинка й **кабанчик** – і давай похапцем

хламати зерно, не підпускаючи курей» (Панас Мирний); *«Накладала піч глиною і присвічувала тим каганчиком»* (М. Дерлиця).

Як зазначає І.Р. Вихованець, в іменниках жіночого роду основним засобом вираження предикатного значення зменшеності виступає суфікс -к- [51, 182], пор.: *грубка, долинка, долька, кабінка, мурашка, нотка, ракетка, трубка, ямка, дівчинка, вуличка, лампадка, сосенка, гадючка, хатка*. Напр.: *«Накінець виявилась на їх тлі голова маленької дівчинки, дочки того чоловіка, що лежав поруч з нею»* (Г. Григоренко).

З-поміж оцінних суфіксів середнього роду функцію власне зменшеності виконує суфікс-модифікатор -ц-(-е): *болітце, відерце, веретенце, дзеркальце, колісце, озерце, суденце, віконце*. Напр.: *«Минули озерце, звернули в ліс»* (М. Хвильовий).

Виявлення реальної зменшеності оцінних модусів ускладнюється ще й тим, що деякі суфікси-модифікатори, які виконують функцію власне-зменшеності, поєднуючись навіть з тією самою основою, залежно від мовного оточення виражають об'єктивну зменшеність у чистому вигляді або в поєднанні із значенням пестливості. Часто семантику власне-зменшеності іменників визначають контекстуальні засоби, зокрема значення зменшеності властиве іменникові, коли він уживається разом з однорідним іменником без оцінного суфікса. Контекст конкретизує значення слова і виявляє його семантичні відтінки, тобто наявна велика група іменників із значенням власне-зменшеності, які мають здатність виражати суб'єктивне ставлення людини до реалій навколишнього світу.

2.3. Суфіксація як основний засіб вираження позитивнооцінних значень

Оцінні суфікси функціонують у різних частинах мови: іменниках, прикметниках, числівниках, займенниках та дієсловах.

Переважну більшість, звичайно, становлять іменникові суфікси, які поділяють залежно від графем категорії роду, тобто іменники чоловічого,

жіночого та середнього роду розрізняються своїми суфіксами, які передають суб'єктивну оцінку. І.Р. Вихованець зауважує, що, окрім власне-зменшених суфіксів, наявні спеціалізовані суфікси для вираження пестливості – суфікси виразної суб'єктивної оцінки [19, с.182]. До них належать суфікси іменників чоловічого роду *-ець, -чик, -оньк-, -еньк-, -ун'-, -ус'-, -к-*; жіночого роду *-оньк-, -очк-, -ечк-, -еньк-, -иц'-, -ичк-, -ус-, -ун-*; середнього роду *-ц, -ечк-(-о), -ёньк-(-о), -оньк-(-о), -а/-ча, -ен'-(-а), -к-(-о)*.

Цілком погоджуючись із тим, що ці суфікси треба кваліфікувати як виразні засоби суб'єктивної оцінки, пропонуємо поділити їх на дві групи: 1) суфікси, що поєднують значення об'єктивної зменшеності й оцінне значення пестливості; 2) суфікси, що виражають лише оцінне значення пестливості. Відповідно перша група суфіксів категоризує раціонально-емоційну, а друга – емоційну оцінку.

Іменники чоловічого роду в межах оцінних модусів зі значенням зменшеності-пестливості становлять переважну більшість. Це зумовлено тим, що «форма чоловічого роду визначає не стільки ідею статі, скільки загальне уявлення про особу, що належить до класу чи розряду людей» [17, с.68]. Оцінні іменники чоловічого роду представлені кількома продуктивними і низкою малопродуктивних та непродуктивних словотвірних типів.

В. Токар зазначає, що «зменшено-емоційні суфікси іменників чоловічого роду більш різноманітні за своєю структурою, ніж функціонально ідентичні суфікси іменників жіночого і середнього родів» [47, с.11].

Більшість виявлених назв жіночого роду співвідносні з лексемами, що називають осіб чоловічого роду, тобто мотивовані відповідними іменниками чоловічого роду [17, с.78]. Найпродуктивнішим способом їх творення є суфіксація. Трапляються багатозначні суфікси, буває, що виявляється змістова невідповідність між суфіксальними утвореннями тощо.

Необхідність називання осіб чоловічої і жіночої статі окремими словами була давньою традицією в українській мові. Протягом віків система назв осіб удосконалювалася, а одночасно зростала їх кількість, проте специфіку утворення нових слів досліджено мало. Так, не до кінця з'ясованими

залишаються питання щодо ролі окремих суфіксів у творенні іменників жіночого роду, про продуктивність тих чи інших словотвірних типів, про вплив екстралінгвістичних факторів на їхню активність тощо. Звідси і посилений інтерес до проблеми виникнення назв жіночого роду в українській мові.

Оцінні суфікси іменників середнього роду найменш численна родова група суфіксів. В усній народній творчості, особливо ліричних піснях, думах, казках, переказах широко вживаються оцінні іменники чоловічого роду з суфіксом *-оньк-(-о) / -еньк-(-о)*. Позитивна суб'єктивна оцінка цих утворень досить інтенсивна. На відміну від деяких інших оцінних суфіксів, які формують градаційні ряди з наростанням у них вищого ступеня пестливості, суфікс *-оньк-(-о)* здатний сам надавати лексемі позитивного забарвлення найвищої інтенсивності. Він утворює іменники чоловічого роду з власне-пестливим суб'єктивно-оцінним значенням, а також власні імена: «**Морозонько**, не морозь мої рученята, не морозь ніжки» (Панас Мирний); «**Василенько!** А подобаюся я тобі чи ні?» (У. Самчук); «Мій **тестенько** мене шанує, навіть подарунки інколи приносить» (С. Черкасенко); «**Місяченько** ясний! То не віз – великий, а це – **візниченько**» (Г. Тютюнник).

Досить продуктивним щодо вираження емоційної оцінки є словотвірний тип із суфіксом *-ець*. Щодо його вживання в цій функції В.П. Токар зазначав: «Суфікс *-ець* використовується переважно для утворення зменшених іменників з виразним експресивним забарвленням (пестливості, співчуття, фамільярності)» [47, с.14]. Іменники чоловічого роду із суфіксом *-ець* виражають обидва різновиди суб'єктивно-оцінного значення:

а) зменшеності-пестливості: *морозець, підрядець, попільець, ручаєць, самоварець, тарантасець, туманець, хлівець, якірець*. Напр.: «Йшов сніг, ловив **морозець** - справжня зима» (М. Коцюбинський); «Завів корову у **хлівець**, дав сіна, щоб попоїла і дала молока» (Т. Бордуляк);

б) власне-пестливості: *красунець, мармеладець, супець, хлібець, екземплярець*. Напр.: «**Супець** добренький, **супець** смачненький, давно не їв

такого» (Олена Пчілка); «Помолотить **хлібець**, а там і построчка візьметься» (А. Тесленко).

Деякі іменники із суфіксом *-ець* можуть поєднувати два протилежних оцінних значення залежно від значень (значення) мотивувального слова та від контекстуально-інтонаційних умов. Пор.: **народець** – зменшене значення з відтінком пестливості в реченні: «*Буряти - невеликий **народець**, який живе у дуже суворому кліматі*» (І. Багряний) і **народець** із значенням зневаги: «*Хіба ж ви народ, ви – **народець***» (Г. Тютюнник).

Досить продуктивним засобом словотвірної категоризації суб'єктивної позитивної оцінки є також суфікс *-чук*, що вказує на сина за професією батька: *чабанчук, бондарчук, кухарчук, ковальчук, кравчук*.

Суфікси *-ус'*, *-ас'*, *-ун'*, *-ц'(-о)* є спеціалізованими виразниками позитивної суб'єктивної оцінки, що постає як пестливість, пор.: *татусь, кумась, братусь, котусь, кабась, татунь, дідунь*. Напр.: «*Нічого, **братусю**, переживемо й цю війну*» (М. Стельмах).

Незначний ступінь зменшеності мають оцінні утворення із суфіксом *-ин(-а)*: *хлопець – хлопчина, хлів – хлівина, сардак – сардачина*. Поєднуючись з відповідними іменниковими основами, цей суфікс нейтралізує своє основне кількісне значення одиничності. Напр.: «*Стрепенулась мати, продає **сардачину**, продає **полотно***» (С. Васильченко); «***Хлопчина** подививсь навкруги – нікого ніде*» (Г. Тютюнник). Деякі суфікси іменників чоловічого роду, зокрема *-ик, -чик, -к* широко використовуються для утворення власних пестливих імен, пор. *Володик, Танасик, Андрійко, Панасик, Карпик, Богданчик, Романчик, Василько і под.* Напр., «*Отакі в **Панасика** щоби*» (С. Васильченко); «*Се ти , **Карпику?***» – *озвись до нього*» (Панас Мирний).

У сучасній українській мові досить активно вживається суфікс *-инк(-а)*, який вносить у слово значення зменшеності з відтінком пестливості. Він сформувався унаслідок приєднання оцінного суфікса *-к(-а)* до похідних іменникових основ, які мотивуються основами прикметників: *кислий – кислина – кислинка*. Утворена іменникова назва має значення недостатнього вияву певної ознаки або назви

ознаки як додаткової. Суфікс *-инк(-а)* абстрагувався і набув здатності поєднуватися безпосередньо з твірною основою прикметника, без проміжних утворень на *-ин(-а)*. Напр.: *хитрий - хитринка, кирпатий - кирпатинка, слабкий - слабинка* та ін. Частина оцінних утворень на *-инк(-а)* мотивується основами абстрактних іменників, зрідка – дієслів: *жалість – жалостинка, сміх – смішинка, час – часинка, волосся – волосинка, сльоза – сльозинка*.

З-поміж спеціалізованих оцінних суфіксів для творення жіночих імен одним із найбільш продуктивних є суфікс *-ус'(-а)*: *Катруся, Ганнуся*. Пестливі назви із суфіксом *-ц'(-а)* вживаються переважно в усному мовленні: *церковця, корівця, кровця*. Напр.: «Гойднулась **церковця**, гойднулося небо над нею» (М. Стельмах).

Значною експресивністю відзначаються суфікси іменників жіночого роду *-очк-, -ечк-*. Вони створюють виразну суб'єктивно позитивну оцінку. Деривати із суфіксом *-очк-* виражають обидва різновиди цієї оцінної семантики:

а) зменшеності-пестливості: *білочка, скляночка, чарочка, закусочка, шинкарочка, блузочка, ластівочка, ялиночка, хатиночка* та ін. Напр.: «А от корчомка з закапелками, та ще **шинкарочка** з лукавим оком» (М. Стельмах); «**Ластівочку** побачиш – як матусі зрадієш» (Панас Мирний);

б) власне-пестливості: *актрисочка, мамочка, тіточка, махорочка, путівочка, селяночка, дитиночка, квіточка, сиротиночка* та ін. Напр.: «**Мамочко**, рідненька, допоможіть; прошу вас, молю» (М. Стельмах); «**Тіточко**, до Вас Яринка не заходила?» (С. Васильченко); «Дивись, - кажу йому, - яка дитиночка! Як квіточка!» (Панас Мирний).

Зменшено-пестливі та власне-пестливі значення передають також деривати із суфіксом *-ечк-*: *зозулечка, ненечка, річечка, смерічечка* і под. Напр.: «**Ненечко** моя рідна, не залишайте нас!» (У. Кравченко).

Іменники жіночого роду з суфіксом *-иц'(-а)* представлені великою групою слів і мають обидва суб'єктивно-оцінні значення:

а) зменшеності-пестливості: *церковиця, вербиця, землиця, косиця, травиця*. Напр.: «**Травиця** колишеться, вітер все сильнішає» (М. Стельмах);

б) власне-пестливості: *крупця, мучиця, сестриця, водиця*. Напр.: «Добре, *сестрице*, тобі єдиній серце відкрию» (У. Кравченко),

За допомогою суфікса *-иц'(-а)* від основ іменників жіночого роду утворюються іменники того ж роду з інтимно-пестливим відтінком у значенні. Надзвичайно послідовна, витримана структура суфікса залишається незміненою незалежно від фіналі мотивувальної основи. Напр.: *вода – водиця, трава – травиця, земля – землиця*.

Відтінок позитивної суб'єктивної оцінки в іменниках жіночого роду ще більше підсилюється похідним оцінним суфіксом *-ичк(-а)*, що вказує на наростання в дериваті пестливого відтінку, пор.: *копа – копиця – копичка; верба – вербиця – вербичка; коса – косиця – косичка, сестра – сестриця – сестричка; роса – росиця – росичка, плотва – плотиця – плотичка*. У поодиноких випадках цей суфікс поєднується з непохідною основою: *гарба – гарбичка, пава – павичка*. Як лексеми із суфіксом *-иц'(-а)*, так і іменники із суфіксом *-ичк(-а)* вживаються переважно в розмовній мові та в усній народній творчості.

З-поміж суфіксів емоційної оцінки іменників жіночого роду найменш емоційно забарвлений суфікс *-ин(-а)*. Основна його функція – виражати одиничність предметів, напр.: *бур'янина, коноплина, картоплина, зернина*. Проте, поєднуючись із відповідними іменниковими основами, зокрема з тими, що означають неістот, абстрактні поняття, він нейтралізує своє кількісне значення і стає виразником позитивнооцінного значення. Іменники жіночого роду із суфіксом *-ин(-а)* об'єднуються в кілька тематичних підгруп, що виражають значення зменшеності та суб'єктивної позитивної оцінки:

1) іменники – назви істот: *конячина, пташина, корівчина, рибчина, кобильчина* та ін. Напр.: «**Корівчина** в хаті – всьому голова» (Т. Бордуляк);

2) іменники – назви предметів та речей: *кофтина, плящина, шапчина, одержина, хатина, шинелина, лавчина, книжчина, кожушина, чарчина, комірчина, посудина* та ін. Напр.: «Стрепенулась мати, продає **одержину**, продає **полотно**» (С. Васильченко); «Поросла зеленим мохом **хатина** з невеличкою **стайнею** при боці» (М. Петрушевич); «Наш панотець Хрисантій вже перехилив

зайву **чарчину**» (М. Стельмах);

З) назви збірних предметів із відтінком зменшеності: *бур'янина, часина, горошина, копійчина, волосина, квасоліна* та ін. Напр.: «*Легше стало жити, бо сам став заробляти **копійчину***» (М. Левицький); «*Коли розтулить губи, здається, що він ухопив шість білих-білісіньких **квасолін***» (Остап Вишня).

Емоційне забарвлення таких іменників часто виявляється у двох протилежних планах – позитивному і негативному. Значення їхніх оцінних суфіксів залежить від контексту. Пор.: «*І біля возу під вікном сухоребра **кобильчина***» (А. Головка). У першому реченні **кобильчина** поєднує в собі значення зменшеності й суб'єктивної позитивної оцінки, а в другому – значення зменшеності й негативної оцінки.

Невелика кількість оцінних іменників жіночого роду мотивується основами, що мають зменшено-емоційний суфікс *-к-(а)*. Приєднуючись до таких основ, суфікс *-ин-(-а)* підсилює їхнє оцінне значення: *підківчина (підківка), корівчина (корівка), хатчина (хатка), рибчина (рибка)* і под.

Оцінні суфікси іменників середнього роду – найменша за обсягом родова група оцінних формантів, але, незважаючи на це, вони утворюють цілі низки лексем з пестливим та зменшено-пестливим забарвленням, передаючи почуття ласки, любові, симпатії, ніжності тощо.

Суфікс іменників середнього роду *-ц-(-е)* виражає переважно позитивну оцінку, формуючи деривати зі значеннями:

а) зменшеності-пестливості: *деревце, колінце, копитце, джерельце, тільце, шильце*. Напр.: «*Посадив **деревце**, то й добре, буде родити*» (Панас Мирний);

б) власне пестливості: *борошенце, винце, житце, пивце, пионце, сінце, суконце, м'ясце*. Напр.: «*Підняв чарку **винця** за здоров'я пані*» (Олена Пчілка); «*Оце **м'яся** буде купить, чи хлібця, чи горілочки ... буде*» (А. Тесленко).

Суфікс середнього роду *-к-(-о)* утворює невелику кількість іменників середнього роду з позитивним суб'єктивно-оцінним значенням:

а) власне-пестливості: *золотко, літко, молочко, м'яско, пивко, сонечко*, напр.: «***Молочка** напилася, хлібця наїлася – сита*» (М. Стельмах);

б) зменшеності-пестливості (частіше): *личко, яблучко, плічко, очко (вічко)*, напр.: *«Личко гарне, волосся довге»* (Панас Мирний).

Похідний суфікс *-ечк-(-о)* вказує на ще більший ступінь позитивного емоційного забарвлення, ніж попередній. Проте не всі оцінні іменники із суфіксами *-ц-(-е)-* та *-к-(-о)* здатні формувати деревати вторинної демінутивації з формантом *-ечк-(-о)*. Таку здатність мають лише найуживаніші в мові слова. А це дає право констатувати, що утворення на *-ечк-(-о)* є уснорозмовними.

Іменники середнього роду із суфіксом *-ечк-(-о)* мають обидва різновиди позитивнооцінного значення:

а) зменшеності-пестливості: *озеречко, хазяйствечко, містечко, намистечко, гніздечко, віконечко*, напр.: *«Десь за густим лісом, зеленувато-каламутнішими озеречками було місто»* (Остап Вишня); *«Покинула діток, хазяйствечко, чоловіка!»* (Л. Яновська); *«За кордоном, бачте, містечко, а тут же нема»* (В. Леонтович); *«Хазяйка сіла коло віконечка, щось мотаючи»* (М. Грушевський);

б) власне-пестливості: *житечко, личечко, л течко*, напр.: *«Житечко вже поспіло, час збирати»* (Панас Мирний); *«Личечко рум'яненко, очі карі, живі»* (М. Грушевський); *«Ось і літечко вже незабаром»* (Олена Пчілка).

Суфікси *-еньк-(-о)* та *-оньк-(-о)* – малопродуктивні, проте передають яскраво виражену позитивну оцінку, тому утворення з ними здебільшого побутують в усній народній творчості, а також у розмовному мовленні. Суфікс *-оньк-(-о)* приєднується до основ іменників, що мають закінчення *-о*: *світло – світлонько*. Суфікс *-еньк-(-о)* вживається в оцінних іменниках, що мотивуються твірними основами із закінченням *-е*: *море – моренько, горе – горенько, серце – серденько*. Напр.: *«Ой горенько! Навіщо ж мені така кара!»* (М. Стельмах); *Дівоче серденько рішати має, як далі бути* (У. Кравченко). Крім того, суфікс *-еньк-(-о)* виступає в оцінних іменниках після шиплячих: *плече – плеченько, лихо – лишенько, лице – личенько*. Напр.: *«Ой, лишенько, не страшно вам?»* (М. Стельмах); *«А чого до твого личенька, до твоїх ніжок придивляється голова?»* (М. Стельмах).

Суфікс *-ачк-(-о)* є продуктивним у творенні іменників середнього роду. Він поєднується лише з іменниками – назвами неістот, надаючи їм значення зменшеності та пестливості: *багаттячко, платтячко, підборіддячко, переніссячко*. Напр.: «*То чуєте, сватуню, вуха мені сусіди протуркали: купи собі нове **платтячко***» (У. Самчук). Таке ж значення виражають і лексеми, що мотивуються основами збірних іменників: *бобовиннячко, картоплиннячко, вугіллячко, волоссячко, листячко, вареннячко*. Напр.: «***Листячко** пожовкло, почало опадати – скоро осінь*» (І. Нечуй-Левицький). Виразником позитивної суб'єктивної оцінки суфікс *-ачк-(-о)* виступає лише в іменниках середнього роду, мотивованих основами віддієслівних іменників: *дівування – дівуваннячко, кохання – коханнячко, стояння – стояннячко*. Напр.: «***Коханнячко** твоє пройде – і не помітиш*» (М. Стельмах).

На особливу увагу заслуговують суфікси *-а /-ча, -ен'-(-а)*. Первинна функція цих суфіксів полягає в утворенні назв малят від назв тварин: *засць – зайча, сом – соменя, кабан – кабанча*. У процесі історичного розвитку мови суфікси *-а /-ча, -ен'-(-а)* набули нової функції: за їх допомогою утворюється ціла низка оцінних іменників, яким вони надають значення реальної зменшеності і пестливого відтінку, напр.: *збаня, рученя, гарбузеня*.

Продуктивним є словотвірний тип із суфіксом *-а*, що утворився з графічно (*-а і -я*). Основна його функція – утворювати назви малят із значенням пестливості. Це – назви молодих тварин, птахів, риб: *вороня, індича, медвежа, кача, карася*. Суфікс *-а /-ча* значно розширив свої функції. За його участю активно утворюються:

а) зменшені, з відтінком пестливості назви дітей: *татарча, наймитча, циганча, дівча, дитинча, хлопча, пастуша*, напр.: «*Таке чудове **дівча** виросло*» (Панас Мирний);

б) зменшені, з відтінком пестливості назви предметів: *чубуча, сосня, збаня*, напр.: «***Збаня** лежало неподалік, та його чомусь ніхто не помічав*» (М. Хвильовий);

в) деякі оцінні утворення, що мотивуються прикметниковими твірними основами: *малий – маля; бідний – бідня, писклявий – пискля, рідше – дієслівними: пеленча, вилупча*, напр.: «**Маля** зазирнуло в очі матері, ніби намагалося щось попросити» (В. Барка).

У творенні оцінних іменників середнього роду ще вищу продуктивність має суфікс *-ен'(-а)*. Його функції в українській мові такі ж, що й у *-а /-ча*. Він утворює:

а) назви малят тварин (часто трапляються паралельні лексеми із суфіксами *-а* і *-ен'(-а)*, співвідносні з тією самою основою: *орел - орля, орленя; лелека - лелеча, лелеченя*. Але не всі мотивувальні основи здатні мати такі дублети, більшість із них формує лише іменники з суфіксом *-ен'(-а)*: *кіт – котеня, білка – білченя, тигр тигреня*. Напр.: «Ось щось маленьке пробігло по хаті – це наше **котеня**» (М. Стельмах); «**Білченя** злякалося ось і втекло у свою хатку» (Панас Мирний);

б) зменшені, з відтінком пестливості назви дітей: *турченя, паненя, дівченя, пастушеня, негрень, татареня*.

в) зменшені, з відтінком пестливості назви частин тіла: *рученя, пальченя, ноженя*.

г) зменшені, з відтінком пестливості іменники – назви предметів: *тополень, хмарень, крижень, штанень*.

д) деякі пестливі імена: *Таненя, Ганнусеня*.

Мотивувальними для дериватів на *-еня* можуть бути основи іменників чоловічого та жіночого роду: *кіт – котеня, кішка – кошеня, рука – рученя, тополя – тополень, хмара – хмарень*. Іноді таку роль виконують основи іменників середнього роду: *сонце - сонценя*, напр.: «Навкруги було тепло, навіть жарко. Оленка подивилася на небо і загукала: «Мамо, диви як **сонценя** дивиться на нас! Просто чудо!» (М. Стельмах). Кілька утворень на *-еня* мотивується прикметниковими твірними основами: *малий – малень, крихітний – кришеня*.

Для вираження пестливості в назвах маленьких істот використовується суфіксальне утворення *-еняtk-*. Воно виникає внаслідок поєднання суфіксів

-ен-, -ят і -к-: *серденя – серденятко, порося – поросятко, індича – індичатко, пеліканя – пеліканятко, бісеня – бісенятко, теля – телятко, чаєня – чаєнятко*. Напр: «Нема мені коли, **серденятко!**» (М. Стельмах); «Через який-небудь час повелися **поросятка, утятка, різного заводу кури**» (Л. Яновська); «Іноді трапляється таке слухняне, покірне, навіть дурненьке **бісенятко**» (Л. Яновська); «Теличка тільки к великодню **телятко** приведе» (У. Самчук). Словотвірний тип, за яким утворюються оцінні деривати із суфіксом -ен'-(-а)-, досить продуктивний.

Деякі суфікси іменників чоловічого, жіночого та середнього роду, які вживаються переважно для вираження об'єктивної зменшеності, раціональної оцінки залежно від контексту, конотації твірної основи, можуть створювати також значення зменшеності-пестливості та власне-пестливості, тобто бути виразниками раціонально-емоційної та емоційної суб'єктивної позитивної оцінки. Зокрема словотвірний тип із суфіксом -чик створює семантику:

а) зменшеності з відтінком пестливості: *альбомчик, костюмчик, крайчик* та ін., напр.: «Хочу купити невеличкий **альбомчик** для фото» (М. Стельмах);

б) власне-пестливості, емоційності: *одинчик, мазунчик, голубчик, пестунчик, Богданчик* та ін., напр.: «Синочку, **голубчику**, як це так» (Т. Бордуляк); «Богдане! **Богданчику!** Який ти став!» (М. Стельмах).

Так само використовуються оцінні суфікси-модифікатори -ок, -ик, причому форми на -ик взагалі експресивніші, ніж форми з суфіксом -ок. Вони можуть передавати значення:

а) зменшеності-пестливості: *гномик, дощик, ротик, носик, кутик, портфельик, пальчик, кабанчик, кораблик, кристалик, прутик* та ін., напр.: «Таж не бери до **ротика**, тим можеш отруїтися» (У. Кравченко);

б) власне-пестливість, емоційність: *акторик, братик, волосик, журавлик, любчик, зайчик, карапузик, фунтик, Івасик, Карпик* та ін., напр.: «Йшла вона певно до свого **любчика**» (С. Яричевський); «**Івасику, зайчику** мій, глянь на мене, серце моє» (М. Грушевський); «**Яблука – як в Панасика щокі!**» (С. Васильченко).

Суфікс *-ок* зазвичай виражає об'єктивну зменшеність, проте, як зауважує В.П. Токар, «може... виступати з більшим або меншим позитивним чи негативним емоційним забарвленням. Особливо виразно це виявляється в тексті, розмові» [47, с.11]. Подібно до інших суфіксів-модифікаторів *-ок* виражає обидва різновиди суб'єктивного позитивнооцінного значення:

а) зменшеності-пестливості: *бубличок, горішок, пастушок, вишнячок, сніжок, фартушок, часничок, горіщечок* та ін., напр.: «*Зігнувся, як бубличок, і щільно обгорнувся у полотняний бушлат*» (С. Васильченко); «*Сніжок блищав білий, м'який, пухнастий*» (М. Хвильовий); «*Лаврентій подав перед панею горіщечок на тарілці*» (Олена Пчілка);

б) власне-пестливості, емоційності: *баличок, борщок, пацанок, синок, медок, чорток, сирок, землячок* та ін., напр.: «*Я – пацанок з п'ятої камери*» (С. Васильченко); «*Синок, візьми-но, поїж*» (Н. Кобринська),

З-поміж суфіксів іменників жіночого роду, що спеціалізуються на вираженні значення власне-зменшеності, найбільш продуктивним є суфікс *-к(-а)*, проте він може бути експлікатором двох інших суб'єктивно-оцінних значень:

а) зменшеності-пестливості: *бусинка, вишенька, рукавичка, косичка, лисичка, схемка, овечка, перлинка, бджілка, ягідка, фігурка, хмарка, течійка, пилинка, билинка, корівка, свинка, рибка, купка* та ін., напр.: «*Мов овечка, пішла вона за ним*» (Х. Алчевська);

б) власне-пестливості: *зозулечка* (перен.), *коричка, ненечка, пшеничка, нічка, сестричка, горличка, голубка* (перен.) та ін., напр.: «*Чи жива наша зозулечка, а чи присвятилась, бідна головко*» (Л. Яновська); «*Ненечко моя, рідна, не залишайте ж нас!*» (У. Кравченко).

Суфікс *-к(-а)* посилює пестливе значення, якщо мотивувальний іменник уже містить у своєму морфемному складі такий самий суфікс із зменшено-пестливим значенням, пор.: *хмара - хмарка - хмарочка; брова - брівка - брівочка; година - годинка - годиночка* та ін.

Частина слів із суфіксом *-к(-а)* повністю втратила значення позитивної

оцінності, а в деяких випадках і співвіднесеність із твірними основами, пор.: *сітка (сіть), клітка (кліть)*. У деяких утвореннях нейтралізований відтінок позитивної оцінки, хоч залишилися у вжитку їхні первісні нейтральні основи, пор.: *книга – книжка, ріка – річка, буда – будка*. Оцінний суфікс *-к(-а)*, сполучаючись із такими основами, утворює лексеми, у яких наявний лише перший ступінь демінутивації: *річечка, книжечка, будочка, ситечко, діжечка, кліточка* та ін.

Найбільш виразно позитивні емоції передають суфіксальні утворення, що виражають наростання демінутивації, пор.: *луг – лужок – лужочок; килим – килимок – килимочок, казан – казанок – казаночок*. Напр.: «Щоразу, коли ми збирались у *лужочок*, неодмінно брали з собою щось попоїсти» (І. Багрянний).

Особливо продуктивними оцінні суфікси є в усно-розмовному мовленні та у мові художніх творів. Тут значення зменшеності тісно переплітається зі значенням суб'єктивної позитивної оцінки. Крім того, на значення позитивної оцінки може впливати семантика мотивувальної основи, неабияке значення відіграє й контекст. Проте згадані моменти не вичерпують змістових зв'язків між мотивувальною основою і словотворчими оцінними суфіксами. Крім них, спостерігаємо й деякі інші особливості, зокрема:

1) унаслідок поєднання позитивно забарвленої основи і оцінного суфікса утворюється лексема з негативнооцінним зневажливим значенням, пор.: *працівничок (зневажл.), інтелігентик*;

2) унаслідок сполучення негативно забарвленої основи і позитивного оцінного суфікса виникає лексема з позитивним оцінним значенням, пор.: власне-пестл. *розбійничок*, зменш. з відт. пестливості *пузанчик*;

3) унаслідок поєднання негативно забарвленої основи і позитивного оцінного суфікса з'являються лексеми з послабленою негативною оцінкою: зменш. *брехунець*, зменш. з відт. пестливості *мазунець*, зменш. *хвостик*;

4) позитивне забарвлення мають лексеми, утворені від позитивно забарвлених основ за допомогою пейоративних суфіксів: розм. *друзяка*, розм. *дружище*.

В українській мові паралельно функціонують варіанти оцінних іменників. Найбільшу кількість становлять утворення чоловічого роду із суфіксами *-ок/-ець* (*хуторок - хуторець, бугорок - бугорець, ручайок - ручаєць*); *-ок/-ик* (*пасок - пасик, цапок - цапик, візок - возик, коток - котик*); *-ик/-ець* (*перстеник - перстенець, гарбузик гарбузець*). Напр.: «**Хуторок** виднівся вдалині і здавався зовсім маленьким» (Г. Косинка:); «Невеликим був **хуторець**, де народилася Марія» (У. Самчук); «І були у дідуся та бабусі однорога корівка, **цапок** – білий клубок, з десяток курей» (М. Стельмах); «**Цапика** припнув майже поряд себе, щоб не бігати далеко» (У. Самчук).

З двох дублетних лексем одна здебільшого переважає над іншою за частотою використання. З-поміж іменників чоловічого роду домінують лексеми з оцінним суфіксом *-ик*: *возик, слоник, котик, гарбузик, ослоник*. Іменники із суфіксом *-ець* мають обмеженішу сферу використання, бо замість них все частіше вживаються іменники із суфіксами *-ик, -ок*, пор.: *килимок і килимець, городик і городець, хуторок і хутірець, хуторець*, напр.: «**Хуторок** був невеликим - декілька сімей» (І. Багрянний). Застарілими вважаються утворення *капелюшик, носок, коток, животок, роток*; їхні дублети *капелюшок, носик, котик, животик, ротик* активніше входять у мову. Проте деякі утворення із суфіксами *-ець* уживаються частіше, ніж іменники із суфіксами *-ак, -ик*. Так, наприклад, іменники *вітерець, жупанець* за частотою вживання переважають над лексемами *вітерок, вітрик, жупанок, жупаник*. Розглянуті утворення на *-ок, -ик, -ець* здатні виражати всі значеннєві відтінки в межах зменшеності – суб'єктивної позитивної оцінки. Проте, як уже зазначалося, кожен із них передає різну інтенсивність суб'єктивної оцінки. Найменш емоційно забарвленим є суфікс *-ок*; за допомогою суфікса *-ик* може бути помірно виражена позитивна суб'єктивна оцінка; суфікс *-ець* найбільш емоційно виразний. А тому їх неоднаково використовують у мові. Крім того, наявні суфікси *-оньк-(-о) / -еньк-(-о), -ун', -ус', -к-* для категоризації виразної суб'єктивної позитивної оцінки.

Як дублети функціонують деякі іменники чоловічого роду із суфіксами *-ик* та *-чик*, хоч останній вказує на вищий ступінь суб'єктивної позитивної оцінки. Напр.: *«Коли я піду вчитися, то матиму справжній **портфельчик** – новий, красивий»* (Г. Тютюнник); *«Івасику, **братчику**, — глянь, глянь на мене, серце моє»* (М. Грушевський).

Характерною ознакою похідних іменникових слів жіночого роду з оцінними суфіксами є наростання в них значення пестливості, а відтак – й експресивності. Особливо це стосується суфіксів виразної суб'єктивної оцінки, зокрема таких, як *-оньк-*, *-еньк-*, *-иц'-*, *-ус'-*, *-ун'-*, які формують градаційні ряди, пор.: *ялинонька, ялиночка; хмаринонька, хмаронька, хмарочка; березонька, берізочка; водиця, водичка; кіска, кісочка; хатина, хатинка, хатиночка, хатонька, хаточка; річенька, річечка; травиця, травичка, травичечка; матуня, матунечка*. Напр.: *«Пливуть по небу **хмароньки** в далекії краї»* (Б. Грінченко); *«**Річеньку** широку кригою скуло»* (П. Грабовський); *«Дорога простяглась поміж болотами, між ріками та **річечками**»* (О. Ільченко); *«По дорозі блиснуло дзеркальце маленької водиці. Біленьке, срібне, з зеленою **травичкою** посередині»* (В. Стефаник).

Кілька іменників жіночого роду із суфіксами *-к-(-а)*, *-иц'(-а)* вживаються як дублети: *земелька – землиця, травка – травиця, роса – росиця*. Основною лексемою в цих парах є іменник із суфіксом *-к-(-а)*. Іменники із суфіксом *-иц'(-а)* менш уживані, хоч вони й виразніше передають емоційне забарвлення, частіше використовуються в усній народній творчості та поетичній мові.

Суфікси середнього роду *-к-(-о)* і *-оньк-(-о)* також мають здатність нарощуватися на мотивувальну основу, яка містить оцінний суфікс *-а, -ену(-а)*, що сприяє формуванню градаційного ряду, який передає наростання суб'єктивної позитивної оцінки, пор.: *хлоп'я – хлоп'ятко – хлоп'ятонько, дівча – дівчатонько, білчєня – білчєнятонько*. Напр.: *«Таке маленьке, ще зовсім **хлоп'ятко**, а яке розумне, розсудливе»* (У. Самчук); *«**Хлоп'ятонько** зупинилося неподалік,*

сподіваючись знову побачити жінку з чудовим волоссям, у такому гарному вбранні» (С. Черкасенко).

Деякі іменники середнього роду із суфіксами *-к-(-о)*, *-ц-(-е)* також вживаються як дублети, пор.: *барилко – барильце, відерко – відерце, кружалко – кружальце, колінко – колінце*.

Від числівників та займенників суб'єктивно-оцінні деривати утворюються за допомогою суфіксів *-к-*, *-ичк-*, *-ичок-*, *-ок-*, *-еньк-/есеньк*, *-ісінок-*. Це здебільшого поодинокі утворення пестливого характеру. Напр.: «*В матері, окрім мене, ще зосталось **тройко***» (А. Тесленко); «***Отакеньке** лихо в мене сталося, кумонько*» (С. Черкасенко); «***Всенький** світ; **Отакесенька** ручка; **Кожнісінький** день*» (Із усного мовлення).

Дієслова широко не використовуються для утворення оцінних одиниць суфіксальним способом. Є тільки декілька оцінних дієслів, які вживаються переважно в розмові з дітьми: *спатки, спатоньки, спатусі, спатусеньки, спатусечки; їстоньки, їсточки; питоньки, питочки; купоньки* і под. Напр.: «*Так воно з дороги просить **питоньки** ... Коли б то хлопчик народився*» (М. Стельмах). Як бачимо, такі дієслова мають яскраво виражене позитивнооцінно значення пестливості, ніжності.

Висновки до другого розділу

У вираженні словотвірної оцінності в українській мові провідну роль відіграють афіксація (суфіксація і префіксація), а також осново- та словоскладання. Найпродуктивнішим є суфіксальний спосіб творення оцінних модусів.

Домінанту словотворчих іменникових суфіксів, що категоризують суб'єктивну оцінку, становлять ті, що виражають значення зменшеності-пестливості. Вони розрізняються за співвіднесенням реалізованого ними кількісного та оцінного значень. У суфіксів, що є спільними із тими, які передають власне зменшеність, переважає кількісне значення над позитивнооцінним. До них належать суфікси *-ик*, *-ок* (чоловічий-рід), *-к-(-а)*

(жіночий рід) та *-ц(-е)* (середній рід). Для решти іменникових суфіксів характерне посилення позитивнооцінного, пестливого, значення і нейтралізація більшою чи меншою мірою кількісного.

Словотвірні типи із суфіксами зменшеності-пестливості є здебільшого продуктивними в словотвірній системі сучасної української мови. Позитивнооцінне значення в іменників (власне-пестливості та зменшеності-пестливості), на перевагу значенню власне-зменшеності, виражає велика група суфіксів суб'єктивної оцінки, які вживаються не просто для оцінювання предметів чи явищ, а утворюють цілі ряди за ступенем емоційності, експресивності.

РОЗДІЛ III

СЛОВОТВІРНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ

3.1. Особливості негативної суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові

Крім суб'єктивної позитивної оцінки, словотворчі суфікси іменників можуть виражати цілком протилежну – негативну оцінку. Вона ґрунтується на складній гамі негативних емоцій зі всіма їхніми відтінками. Подібно до позитивного негативне оцінне значення може бути зреалізоване самотійно, переважно як пейоративність, або ж синкретично, тобто як невіддільне від кількісного значення об'єктивної збільшеності, що є виявом раціональної, чи серединної, оцінки. Зумовлене кількісно-предикатним негативнооцінне значення у фаховій літературі кваліфікують як значення (відтінок) згрубілості, експресивності, пейоративності, а суфікси, що його виражають, називають суфіксами збільшеності-згрубілості, збільшеності-експресивності, аугментативності-пейоративності тощо [50; 54].

Л.А. Булаховський суфікси із значенням аугментативності-пейоративності розглядав поряд із іншими словотворчими формантами, не надаючи їм особливої ваги. Відзначаючи рухливість семантики цих суфіксів, він тонко розрізняв значення відповідних похідних. Учений звернув увагу на те, що ці форманти, крім збільшеності, виражають і різні емоційні відтінки: здивування, зневагу тощо. Із семантикою похідних цього типу автор пов'язав їхнє використання в усній народній поезії та літературі [9, с.126-132]. С.П. Бевзенко суфікси, «що виражають суб'єктивну оцінку, вважає формотворчими, зокрема такі, як *-ищ-*, *-иськ-*, *-ак-(-як-)*, *-яг-*, *-ах-*, *-ер-*, *-уг-*, *-ур-(-юр-)*, *-ул-*» [5, с.58].

До окремих слів відніс емоційно-оцінні утворення П.І. Білоусенко [9]. Він не аналізував спеціально емоційно-оцінні похідні лексеми, проте у своїх дослідженнях навів деякі «приклади пейоративно маркованих словотвірних

лексем, що належать до різних періодів розвитку української мови, вказав на їхню експресивність» [9, с.21-192].

Отже, у лінгвістичній літературі немає одностайності щодо вирішення питання, чи є похідні, утворені за допомогою емоційно-оцінних суфіксів новими словами чи формами того самого слова.

3.2. Творення іменників із негативнооцінним значенням

Українська мова має досить велику кількість суфіксальних засобів, за допомогою яких можна передати суб'єктивну негативну оцінку.

Категоризація кількісного значення супровідного предиката за допомогою словотворчих суфіксів, що відбувається в процесі згортання базового словосполучення в іменниковий дериват, дала підстави, як вже зазначалося вище, виділити в українській мові словотвірну надкатегорію кількості, яку залежно від квантитативного значення супровідного предиката розчленовано на словотвірні категорії зменшеності-експресивності, збільшеності-експресивності, збірності та одиничності.

Субстанціальним синтаксемам із супровідними суфіксальними предикатами зменшеності-експресивності І.Р. Вихованець протиставив субстанціальні синтаксеми із супровідними суфіксальними предикатами збільшеності-експресивності [20, с.183].

Категорія збільшеності-експресивності передає більшою або меншою мірою виявлену негативну суб'єктивну оцінку. Аналогічно названо і суфікси, що її реалізують. Проте до них нерідко зараховують і ті, що виражають лише негативнооцінне значення. Саме тому розмежовуємо суфікси, що одночасно категоризують кількісно-предикатне значення об'єктивної збільшеності та негативнооцінне значення, і суфікси, що виражають оцінне пейоративне значення. Перші називаємо суфіксами збільшеності-негативної оцінки (згрубілості, пейоративності тощо), другі – суфіксами пейоративності.

Основним засобом вираження функції збільшеності-негативної оцінки є суфікс *-ищ-*: *дубище, стовбурище, комарище, котище, бородище, ножище, носище, ручище, норище, чоботище*: Напр.: «Унав з дуба комарище» (І. Карпенко-Карий); «А дід тільки гладить своє **бородище**» (С. Олійник). Його функціональним еквівалентом виступає суфікс *-иськ-*, пор.: *котище і котисько, чоботище і чоботисько, ручище і ручисько, ножище і ножисько*.

Суфікс *-ищ-* надає негативнооцінного значення назвам істот (*хлопище, дідище, псище*) та назвам предметів конкретного речового характеру, утворюючи збільшено-згрубілі оцінні лексеми (*домище, бочище*). Напр.: «**Дідище** стояв неподалік, очікуючи продовження поєдинку» (Г. Тютюнник).

Деякі оцінні одиниці, утворені від стилістично нейтральних основ, можуть мати як пейоративне, так і фамільярно-схвальне забарвлення залежно від контексту, ситуації, характеру мовлення. Пор., напр.: «*Лушня був широкоплечий **парубище**, високий, бравий*» (Панас Мирний).

Майже всі збільшено-згрубілі похідні утворені від іменників чоловічого роду, реальна величина яких буває змінною. Деякі з них мають ускладнений суфікс *-овищ-*: *страховище*. Цей суфікс приєднується до емоційно забарвлених основ, посилюючи кількість якості в зниженому плані, пор.: *страшити – страшний – страховище*. У таких похідних іменників семантика збільшення набуває відтінку зневаги. Для їхніх збільшено-згрубілих значень характерна тенденція до послаблення номінативного змісту. У семантичній структурі таких дериватів зберігається основа номінативного базису і периферійність збільшено-згрубілих значень. Усім іменникам із суфіксом *-ищ-* та ускладненим суфіксом *-овищ-* властивий відтінок грубості, знецінення.

За семантичними ознаками деривати із суфіксом *-ищ-* можна поділити на такі групи:

1. Назви осіб:

- а) за віковими ознаками, родинними та іншими стосунками: *парубчище, хлопчище, дівчище, бабище, жонище*. Сюди ж належать і згрубілі імена людей:

Павлище, Петрище. Напр.: «Ладко згріб кілька таких **парубчищів** до стіни» (Г. Тютюнник);

б) міфічних істот: відьмище, чортище, іродище. Напр.: «Народилося тут **відьмища** різного, хоч з села втікай» (С. Черкасенко).

2. Назви тварин:

а) свійських: волище, козлище, котище, собачище. Напр.: «**Волище** дивився мені прямо у вічі, я би хотів щось вимовити по людському» (М. Левицький);

б) диких: вовчище, кабанище, левище, ведмежище, вужище, жабище. Напр.: «Коли я виходив з лісу, почув, що хтось іде за мною, насторожився, очікуючи найстрашнішого. Так і сталося ... Позаду стояв не просто кабан - **кабанище!**» (Остап Вишня);

в) птахів: журавлище, воронище, зозулище. Напр.: «**Воронище** налетіло на цвинтар і стало млячно» (Н. Кобринська);

г) риб: окунище, сомище, коротище, щучище. Напр.: «О-го яке **окунище!** Де ж ти його упіймав?» (М. Стельмах).

3. Назви предметів:

а) частин тіла (людини чи тварини): рукище, ротище, очище, головище, животище, зубище, вушище, лобище. Напр.: «Здаєсь, вона так і дивиться на нас своїми старечими **очищами** і леда хвиля промовить жалісним голосом» (Т. Бордуляк);

б) інших назв, пов'язаних з людиною: вусище, косище, чубище, шрамище та ін. Напр.: «**Чубище** з очей забори, а тоді вже промовляй до мене» (С. Черкасенко);

в) об'єктів і явищ природи: холодище, хмарище, морозище, вітрище та ін. Напр.: «**Морозище** надворі страшний, нікого не пожалує» (Панас Мирний);

г) дерев, рослин, овочів: коренище, бур'янище, бобище, вівсище, бурячище, цибулище та ін. Напр.: «Глянь на **бурячище**, який мати збиралася варити» (Т. Бордуляк);

г) приміщень, будов або їх частин: хатище, гніздище, долище, хлівище, комарище, шатрище. Напр.: «Бідував ваш господар зі своєю родиною, голодував, та й покинув рідне **гніздище**, всього відрікся» (Т. Бордуляк);

д) одягу, взуття або їх частин: *чоботище, кожушище, постолище*. Напр.: «Куди ж тобі *оте кожушище*, ти втопишся в ньому» (Г. Тютюнник);

е) їжі, напоїв: *борище, водище*;

є) конкретних предметів або їх частин: *возище, колесище, чемоданище, ланцюжище*. Напр.: «Тягнув за собою *чемоданище*, у якому було все його майно» (М. Левицький).

Збільшено-згрубілі назви, утворені за допомогою суфікса *-ищ-*, можуть вживатися в множині: *братища, людища, вусища, очища; чоботища, санчища*.

Суфікс *-ищ-* використовується для посилення пейоративних дериватів: *волоцюжище, гольтіпачище, скупарище, гультяйще, п'янюжище, сліпачище*.

Суфікс *-ищ-* є найпродуктивнішим засобом творення аугментативно-пейоративних слів. Це один із небагатьох формантів, за допомогою якого від більшості іменників постають в живій мові пейоративні варіанти чоловічих імен.

Функціональним еквівалентом суфікса *-ищ-* виступає суфікс *-иськ-*: *котисько, чоботисько, ручисько, ножисько, пальчисько, хлопчисько*.

За семантичними ознаками іменники із суфіксом *-иськ* поділяються на такі групи:

I. Назви людей:

а) за віковими ознаками, родинними та іншими стосунками: *дівчисько, дівчинисько, дідисько, бабисько, приймачисько*. Напр.: «Негідне *дівчисько!* Зіпсувала все тісто!» (Панас Мирний);

б) за соціальним становищем, належністю до певного колективу: *пописько, солдатисько, ковальсько*. Напр.: «Цей *пописько* нічогоісенько не робить, тільки гроші загібає» (Олена Пчілка);

в) за характерною поведінкою, зовнішніми або внутрішніми ознаками: *чудовисько, дармоїдисько*. Напр.: «Бачити його не хочу, він *чудовисько!*» (М. Стельмах).

З-поміж сучасних українських прізвищ вживаються *Гнатисько, Максисько, Сависько, Сенисько*, що утворені від власних імен і мають виразну згрубіло-пейоративну конотацію. Деякі прізвища на *-иськ-(-о)* походять від апелятивів-пейоративів: *Утрисько, Королисько, Ковалисько*.

2. Назви тварин:

а) диких, свійських, земноводних: *вівчисько, ведмедисько, котисько, хробачисько*. Напр.: «*Ведмедисько вийшов з лісу – і мене охотив переляк*» (Панас Мирний);

б) риб: *рибисько, сомисько, карасисько*. Напр.: «*Зловив щось маленьке, **рибисько** якесь*» (Г. Тютюнник).

3. Назви предметів:

а) об'єктів і явищ природи: *вітрисько, сніжисько*. Напр.: «*Гей, **вітре-вітрисько**, зупинись, дай мені додому дійти!*» (Панас Мирний);

б) інших предметів та абстрактних понять: *сокирисько, зборисько, збіговисько*. Напр.: «*Що за **збіговисько** тут зібралося, ану, мерцій по своїм хатам!*» (С. Черкасенко).

Збільшено-згрубілого значення суфікс *-иськ-* надає також множинним іменникам, пор.: *діти – дітиська, люди – людиська, очі – очиська, чоботи – чоботиська*.

Суфікс *-иськ-* може ускладнюватися, унаслідок чого утворюється формант *-овиськ-*, який приєднується до основ іменників з абстрактним значенням: *осудовисько, сміховисько, стидовисько, страховисько*.

Отже, суфікс *-иськ-* є продуктивним засобом творення дериватів із негативним оцінним значенням від більшості іменників. Порівняно із суфіксом *-ищ-*, він передає це значення виразніше, експресивніше. Широко використовується в усно-розмовному мовленні.

У решти суфіксів із значенням збільшеності-негативної оцінки «помітно зростає пейоративне забарвлення, експресивність, що дає підстави зарахувати їх до виразних словотворчих показників суб'єктивної негативної оцінки» [20,

с.183], пор.: *ротяка, дідуган, котяра, собацюра, палюга* тощо, напр.: «Тебе питаємо – чого ти чуді божому **ротяку** роззявив» (О. Ковінська).

3.3.Словотвірна характеристика іменників чоловічого роду зі значенням негативної оцінки

Значення згрубілості й збільшеності в оцінних суфіксальних утвореннях завжди тісно взаємопов'язані. Для вираження негативної оцінки використовують спеціалізовані суфікси іменників, зокрема суфікси іменників чоловічого роду – *-ок, -ик, -чик, -ець*.

Для категоризації негативнооцінної функції в системі іменників чоловічого роду використовується великий потенціал словотворчих суфіксів.

Найменш емоційно забарвлений суфікс *-ок* надає деяким стилістично нейтральним іменниковим основам відтінку фамільярності, пор.: *брат – браток, зять – зятьок*. Напр.: «Гей, **браток**, що ти тут робиш» (Г. Тютюнник). Іноді цей суфікс передає відтінок презирства, іронії чи зневаги: *божок, панок, царьок, керівничок, мітинжок* та ін. Напр.: «Его ж, **царьок** у воду поліз» (М. Стельмах).

Найчастіше суфікс *-ок* нарощується на односкладову субстантивну основу: *борг – боржок*. Крім того, у сучасній українській мові вживаються виразні емоційно-оцінні іменники із суфіксом *-ок*, мотивовані префіксальними, негативно маркованими дієсловами. У цих іменників пріоритетним є змішаний тип оцінки, у якій домінують емоційно-експресивні відтінки зневаги, нехтування, пор.: *виродок, вилупок, недокидок, виплювок* та ін. Напр.: «Гей, ти, **вилупок**, підиди сюди, нехай я тобі поясню в чому річ» (І. Багряний); «Ти не людина, ти – **виродок**, нікчема» (Л. Яновська). Слід зауважити, що в згаданих іменниках на *-ок* основне пейоративне навантаження несе мотивувальне дієслово.

До активних словотворчих засобів вираження негативної оцінки належить і суфікс *-ик*, причому ця оцінка стосується осіб, названих іменниками чоловічого роду, пор.: *купчик, архімандритик, попик, фертик, реваншистик, багачик, гімназистик, франтик, князик, поетик, інтелігентик*. Напр.: «Нині-

то ти *архімандритик*, але колись був *архібандитик*, – рубанула у відповідь Улася» (Б. Легкий); «Усім тут заправляє місцевий *попик*» (А. Тесленко); «*Інтелігентики* поставали в ряд, чекають розпоряджень» (М. Хвильовий).

Оцінний компонент таких утворень має особливий характер, що пов'язано з їхньою семантикою, адже оцінюється соціальний статус людини, сфера суспільного життя: *архімандритик*, *інтелігентик*, *гімназистик*, *франтик* та ін. Негативне значення може бути властиве й деяким твірним іменникам на означення людей, діяльність яких ворожа народові. Приєднуючись до таких твірних іменникових основ, суфікс *-ик* ще більше підсилює їхнє негативне значення, унаслідок чого деривати набувають відтінків зневаги, іронії, ненависті: *тиранчик*, *реванишистик*, *фашистик* та ін.

Суфікси *-ок*, *-ик*, *-ник* безвідносно до основи мають нейтральне значення, але якщо вони приєднуються до пейоративно забарвлених основ, то утворюють деривати зі значенням, що містить компонент оцінки.

У сучасній українській мові суфікс *-ник* використовується для утворення пейоративно маркованих іменників переважно від субстантивних, рідше ад'єктивних та дієслівних основ. Відсубстантивні деривати – це здебільшого назви осіб за характерною поведінкою: *хабарник*. Напр.: «*Процвітає розпуста, хабарники – на кожному кроці. Господи! Куди ж ми йдемо?*» (В. Підмогильний). «*Мерцій забери свої речі, капарнику*» (З усного мовлення). Віддієслівні деривати – це назви осіб за їхньою характерною процесуальною ознакою: *халтурник*, *здирник*, *розпусник*, *спокусник*. Напр.: «*Спокуснику мій, не залишай мене, я буду вірна тобі завжди*» (Панас Мирний).

Одиничним є суплетивне утворення від мотивувальної основи, вираженої числівником: *двієчник*.

Усі ці іменники тяжіють до змішаного типу оцінки і вживаються переважно в усно-розмовному мовленні та художньому стилі.

Суфікс *-чик* може підсилювати негативнооцінне значення твірної іменникової основи або ж виражати його самостійно, пор.: *атаманчик*, *дворянчик*, *голубчик*.

Суфікс *-ач(-яч)* активно використовується для утворення іменників з аугментативно-пейоративним значенням. У ролі його твірних основ виступають субстантивні, ад'єктивні та дієслівні основи. Приєднуючись до основ іменників, цей суфікс утворює назви осіб за зовнішніми ознаками, що привертають до себе увагу передусім своїм збільшеним виявом, пор.: *бородач, носач, вусач, зубач*. Напр.: «Ну, **бородач**, мерщій. заходь до хати, їжа на столі» (С. Черкасенко). Збільшеність ознаки є лише в тих словах, у яких вона властива за своєю природою денотатові і не є сторонньою стосовно до людини, тварини, предмета: *бородач, зубач, вусач; носач*, і навпаки, якщо денотат не має такої властивості, то ніякої збільшеності в словах на *-ач* не спостерігаємо: *трубач, циркач*. Такі слова не суфікс *-ець* мають оцінного значення.

Віддієслівні пейоративні найменування на *-ач* відзначаються більшою продуктивністю, ніж іменні. Це здебільшого назви осіб, процесуальна ознака яких вказує на їхню поведінку чи їхні погляди: *утискач, підбурювач, присвоювач, нашіптувач* та ін. Напр.: «Ти, Климко, основний **підбурювач**, ось хто ти» (Г. Тютюнник). Такі назви частіше утворюються від дієслів, що означають хворобливі й неприємні дії, які походять від звуків і рухів. Вони вживаються з відтінком зневаги, іронії.

До малопродуктивних засобів вираження негативної оцінки належить: іронічне звучання властиве відсубстантивним суфіксальним утворенням на зразок *народець; писарець*. Напр.: «Це не **народець** – **народ!**» (М. Вінграновський).

За допомогою суфікса *-ун(-юн)* від основ дієслів, іменників та прикметників утворені пейоративно забарвлені іменникові деривати, що виражають значення особи-діяча з емоційно-експресивним відтінком зневаги: *горбун, шаркун, крикун, кректун, лизун, несун* та ін. Напр.: «Учора ввечері я бачив того самого **горбуна**, котрий продавав чоботи» (Г. Тютюнник); «Нещодавно на заводській прохідній затримано **несуна**» (Із газети).

З-поміж віддієслівних іменників на *-ун* виділяють назви осіб за особливостями мови (*белькотун, бормотун, говорун*); назви осіб за рисами

їхнього характеру, зовнішніми ознаками, поведінкою (*лестун, жерун, капризун, лизун, реготун* та ін.).

Відприкметникові деривати – це назви осіб за їхніми зовнішніми чи внутрішніми ознаками: *добрун, товстун, лисун, сліпун* та ін.

Віддієслівні деривати із суфіксом *-ун (-юн)* поділяють означають особу за схильністю до якої-небудь поганої дії: *брехун, говрун, воркотун, копун, крикун, кректун, форсун, харкун, шаркун* та ін. Для деяких іменників це негативно-оцінне значення є переносним. Воно подане в словниковій статті СУМу після стилістично немаркованих значень, напр.: *свистун* - 1. «Той, хто свистить». 2. «Дитяча іграшка, за допомогою якої утворюють свист». 3. *перен.* «Пуста людина; нероба, базіка» [44, с.129].

Іменники чоловічого роду із суфіксом *-ан(-ян)* мотивовані переважно іменниковими, рідше – прикметниковими та дієслівними основами. Вони становлять групу пейоративно конотованих лексем від нейтральних основ і таких, які вже мають оцінний елемент у семантиці. Це переважно назви осіб за зовнішньою ознакою: *голован, чубан, пузан, лобан*, а також за соціальною належністю чи належністю до якої-небудь професії: *політикан*. Напр.: «*Колишні політикини* посіли чільні місця у владних структурах» (Із газети).

Відприкметникові деривати – це переважно назви осіб за примітною зовнішньою чи внутрішньою ознакою: *великан, глухан* та ін. Напр.: «*Великане, іди-но сюди допоможеш дістати он ту гілку*» (Олена Пчілка).

Суфікс *-ан* є також засобом підсилення значення дериватів з іншими пейоративними формантами, пор.: *стари́га і стари́ган, жадю́га і жадю́ган, вовчу́га і вовчу́ган, діду́га і діду́ган, вітру́га і вітру́ган*.

У сучасній українській мові суфікс *-ань* також широко використовується для утворення відіменникових, відприкметникових та віддієслівних пейоративно маркованих слів.

Відсубстантивні деривати – це аугментативно-пейоративні найменування осіб за зовнішніми характерними ознаками, що вказують на великий розмір чого-

небудь: *пузань, бокань, бородань, зубань, ротань, вухань, головань, губань, лобань, вусань*.

Відприкметникові аугментативно-пейоративні утворення на *-ань* також вживаються на означення осіб за зовнішніми ознаками: *здоровань, патлань, довгань, кудрянь*. Напр.: «*Нечісаний, немитий – **патлань** та й годі*» (Олена Пчілка).

З-поміж віддієслівних пейоративно маркованих утворень виділяють найменування осіб - суб'єктів характеристичної дії: *горлань, верлань*. Напр.: «*Тихіше, **верланю**, всіх на світі побудиш*» (М. Стельмах).

Непродуктивним у сучасній українській мові є суфікс *-ень*, який утворює деривати із пейоративним значенням відсубстантивних, дієслівних та ад'єктивних основ: *дурень, прихвостень* та інших, які вживаються на позначення осіб за різними характеристичними ознаками. Напр.: «*Петро звів на нього очі, пристально вдивляючись, подумав про себе: «Геть звідси, **прихвостню!**»*» (Г. Косинка).

Негативні емоційно-оцінні значення отримують іменники стилістичної модифікації із суфіксами *-аг-(-яг-)*, що кваліфікують осіб за зовнішніми і внутрішніми ознаками та характерною поведінкою (*молодяга, бродяга, роботяга, трудяга, доходяга*), а також *-уг-(-юг-)*, що визначає поведінку з конотативними семами зневаги (*злodyга, шоферюга*), які вживаються переважно в усно розмовному мовленні. Напр.: «*Хто він є? Та **бродяга** і є, а хто ж іще? Ні кола, ні двора у нього, ні жінки, ні дітей..*».(М. Стельмах).

До маловживаних належить і суфікс *-ар(-яр)*, який утворює пейоративні деривати здебільшого в говірках. Він використовується для оформлення відсубстантивних, відад'єктивних та віддієслівних іменників із конотативними відтінками несхвалення, презирства, а часом – фамільярної поблажливості.

Відіменникові деривати на *-ар(-яр)* – це назви осіб за різними ознаками: *вусар, галушкар*, напр.: «*Михайло галушки може заплітати і вдень, і вночі. Не чоловік, а **галушкар** справжній*» (Б. Грінченко).

До відприкметникових пейоративних утворень із суфіксом *-ар (-яр)* належать назви осіб за внутрішніми ознаками та характерною поведінкою: *скуп'яр, ледар, чудар*, напр.: «Він не просто нероба, а **ледар**, ніякої помочі від нього» (С. Черкасенко).

Віддієслівні пейоративні іменники на *-ар(-яр)* – це назви осіб за процесуальною ознакою, що визначає їхній характер, їхню поведінку: *крутар, воркотар, балакар*.

Виразної негативної оцінки та емоційно-експресивного відтінку осуду або фамільярності надає дериватам суфікс *-ух(-юх)* (після губних – *-люх*). Він поєднується з дієслівними основами (*замерзлюх, селюх, лінюх, женюх, палюх*), зрідка – із субстантивними та ад'єктивними (*гнилюх, веселюх*). Напр.: «**Лінюху**, вставати треба вранці, тоді й заробити можна» (Г.Тютюнник). Утворення на зразок *гнилюх гнилюхом, лінюх лінюхом* набувають фразеологізованого звучання.

Отже, різні суфікси збільшеності-негативної оцінки в іменниках чоловічого, роду репрезентують неоднакове співвідношення кількісного значення реальної збільшеності та оцінної пейоративності. Надмірно виявлені кількісні параметри сприйманого об'єкта породжують високий ступінь пейоративного забарвлення його назви.

В українській мові іменники із суфіксами збільшеності пейоративності переважають над тими, що утворені за допомогою суфіксів пейоративності.

Нерідко твірні прикметникові основи вже мають емоційне забарвлення (негативне чи позитивне). У такому разі словотворчі суфікси або посилюють негативнооцінне значення (*сліпун, слинтяй, скупердяй*), або надають твірним основам додаткового іронічного забарвлення (*селюк, замерзлюк*).

Характерною рисою негативнооцінних суфіксів чоловічого роду є розвинена в них синонімія. Більшість із них зближена семантичною подібністю функції, відрізняючись лише ступенем продуктивності (пор.: *товстун, худяк, довгач*).

3.4 Словотвірна характеристика іменників жіночого роду зі значенням негативної оцінки

Порівняно невелику, але виразну групу негативнооцінних засобів становлять форманти, що за їх допомогою утворені іменники жіночого роду: *сімейка; історійка, реготня, бабня, собачня, літературищина*. Найпродуктивнішим з-поміж них є суфікс *-к(-а)*. Як уже відзначалося, за його участю від іменників – назв предметів утворюються переважно лексеми із значенням реальної зменшеності, від іменників, що означають істот, із значення зменшеності пестливості, від іменників з абстрактною семантикою – лише із значенням пестливості. Проте деяким іменникам із третьої підгрупи в умовах відповідного контексту суфікс *-к(-а)* може надавати відтінок іронії, зневаги, презирства, тобто виражати негативну суб'єктивну оцінку, пор.: *ідея – ідейка, теорія – теорійка, сім'я – сімейка, історія – історійка, філософія – філософійка, інтрига – інтрижка*. Напр.: *«Ідейки, теорійки – все це брехня, насміхаються над вами» - ось що!»* (М. Стельмах); *«Ну і сімейка зібралася – усі командири, а підлеглих нема»* (В. Винниченко); *«Цікава історійка трапилася з Оленкою, коли вона не захотіла йти до школи»* (О. Донченко).

Окремий словотвірний тип становлять іменники жіночого роду з суфіксом *-к(-а)*, що позначають особу з виразним відтінком зневаги, пор.: *балаболка, зазнайка, вискочка, дурка* та ін. Напр.: *«А мені що? Дури дурку! Гуляй собі ...»* (Панас Мирний).

До цих іменників близькі за своїм негативнооцінним значенням суфіксальні іменники спільного роду з опорним дієслівним компонентом, пор.: *всезнайка, пустомолка*.

Вживання суфікса *-еч(-а)/-неч(-а)* має свої особливості. Він виділяється у відсубстантивних та відад'єтивних дериватах зі збільшено-згрубілим значенням: *холоднеча, голоднеча, дорожнеча*. Напр.: *«Надворі холоднеча страшenna, й носа не висунеш»* (Панас Мирний).

До продуктивних засобів утворення іменників жіночого роду негативнооцінного характеру належить також і суфікс *-н'(-а)* із значенням

збірності. Він поєднується з пейоративними та емоційно забарвленими субстантивними основами. Такі збірні іменники називають людей за віковими ознаками (*бабня, дітворня*), за назвою країни; національності (*татарня, киргизня, білорусня*), за належністю до певного колективу (*козачня, матросня, офіцерня, солдатня, шоферня, куркульня*), за характерними ознаками (*бахурня, дурня*). Напр.: «**Татарня** набігла на Україну, немов чорна хмара» (Г. Тютюнник); «Біля мосту зібралася **солдатня** – знову питимуть та гулятимуть» (С. Черкасенко).

Віддієслівні деривати на *-н'(-а)* – це назви на позначення дії з відтінком згрубілості: *реготня, брехня, возня, геркотня, гризня, тріскотня, шваркотня*. Напр.: «**Возня** не закінчувалася, доки не розібрали завали» (Г. Тютюнник); «**Гризня** в таборі бандитів» (Із газети).

У сучасній українській мові суфікс *-от(-а)* виражає значення збірності з відтінком іронії або зневаги. Цей формант поєднується з іменниковими і прикметниковими основами. Відсубстантивні іменники – це збірні назви осіб за віковими, національними та іншими ознаками (*жінота, босота, панота*) та збірні назви тварин (*свинота, звірота*). Напр.: «**Звіроти** всілякої там є: і ведмеді, і вовки, і лиси» (Панас Мирний); «**Босота** життя не дає: кожен день біля воріт товчеться» (С. Черкасенко).

Формант *-в(-а)* використовується для вираження значення збірності істот з відтінком фамільярності або зневаги. Роль твірної основи виконують стилістично нейтральні іменникові основи. Похідні іменники на *-ва* є назвами людей за родинними стосунками, соціальним становищем, національністю, належністю до певного колективу тощо (*татарва, панва, братва*), назвами дрібних тварин (*мишва, мушва, мошва, мурашва*). Напр.: «Невже знову **татарва**? Невже знову до бою?» (С. Черкасенко); «Різна **мошва** не давала заснути» (Г. Тютюнник).

Отже, вживання дериватів на *-н'(-а)*, *-от(-а)* та *-тва* засвідчує, що значення збірності невіддільне від негативної оцінки, що кваліфікується як зневага, приниження.

Досить продуктивним у творенні іменників жіночого роду з негативною суб'єктивною оцінкою є суфікс *-ул'(-а)*. Це назви осіб за процесуальною ознакою, що визначає їхню поведінку, погляди: *капризуля; моргуля*. Напр.: «Немає спочинку від цієї дитини – плаче, плаче, верещить. **Капризуля** й годі» (У. Кравченко).

Суфікс *-ух(-а)* є продуктивним афіксом у творенні пейоративно маркованих лексем. Вони формуються здебільшого на дієслівній, рідше – на іменній основі і називають жінку за особливостями її характеру чи поведінки, манерами, звичками, зовнішністю, видом занять тощо. Ці назви жінок відповідають назвам чоловіків із суфіксом *-ун*, пор.: *балакун - балакуха, говорун - говоруха, гладун - гладуха, реготун - реготуха*. Такі іменники утворюються здебільшого від основ, що вже мають емоційну оцінку, яку формант *-ух(-а)* підсилює, виражаючи водночас негативне ставлення до особи жінки. Деякі іменники передають емоційно-експресивне забарвлення несхвальності: *потаскуха*.

Від основ прикметників за допомогою суфікса *-ух(-а)* утворені пейоративно забарвлені деривати, що характеризують переважно жінок за зовнішніми ознаками: *товстуха, гладуха, чистуха, грязнюха*.

За допомогою суфікса *-(о)мах(а) / -(е)мах(а)* утворюються аугментативно-пейоративні назви предметів, зрідка – істот, пор.: *грудомача, корчомача, костюмача, гулемача*.. Напр.: «Заберіть **костумачу** цю, прошу вас» (Г. Тютюнник).

Виразником негативної суб'єктивної оцінки в структурі іменників жіночого роду є суфікс *-щин(-а)*. Такі похідні іменники мають значення «ознака, названа мотивувальним прикметником звичайно з несхвальним або зневажливим оцінним відтінком». Вони означають явища побутового характеру (*балаганищина, тарабарщина*) та суспільні явища (*канцелярищина, казенщина, літературищина, провінційщина, нелегальщина, білогвардійщина*). Напр.: «Люблю відпочивати за містом. **Патріархальщина** мені до душі» (М. Левицький).

Різко негативну оцінку передає суфікс *-ер-(-а)* в іменнику *бабера*. Цей відіменниковий дериват на позначення особи за віковою ознакою має збільшено-загрубілий відтінок. У говорах таких аугментативів із суфіксом *-ер-(-а)* більше, пор.: *діжера, носера; ножера, хатера*.

Іменники жіночого роду із суфіксом *-ш-(-а)*, мотивовані іменниками зі значенням особи, досить чисельні: *білетерша, гримерша, жонглерша, землмірша, комбайнерша, опекунша, панікерша* та ін. Напр.: «**Білетерша** швидко і вправно перераховувала гроші за квитки» (В. Винниченко); *адміральша, асесорша, генеральша, гетьманиша, осаульша, почтмейстерша, унтер-офіцерша, фельдмаршальша, фельдфебельша* та ін. Напр.: «**Генеральша** поблажливо подивилась на офіцера» (Олена Пчілка).

Деякі слова можуть вживатись в обох значеннях, але в першому одержують зневажливо-іронічне експресивне забарвлення: *ад'ютанша, отаманша, директорша, докторша, інженерша, капітанша, літераторша, президентша, прокурорша, ректорша*. Напр.: «*Ти читав останню статтю Наталі? Теж мені літераторша*» (М. Зарудний).

Суфікс *-ація-(-а)* оформляє пейоративно марковані лексеми від нейтральних і емоційно забарвлених іменникових, прикметникових та дієслівних основ. Усі вони є абстрактними назвами (*турбація, мудрація, мордація*). Крім пейоративно маркованих абстрактних назв, суфікс *-енція-(-а)* утворює збільшено-згрубілі відіменникові утворення на позначення осіб за віковими ознаками: *бабенція, старушенція*. Напр.: «*Глянь, яка старушенція*» (з усного мовлення).

Отже, суфікси, що за їх допомогою утворюються іменники жіночого роду, становлять порівняно невелику, але виразну групу словотворчих засобів із негативнооцінним значенням. Діапазон цього значення досить широкий: від іронії, презирства, сарказму, відвертої зневаги до фамільярності, легкої посмішки. Відтінки цього значення допомагає встановити контекст. Їх конкретизують передусім залежні від суфіксальних іменників жіночого роду слова.

Висновки до третього розділу

Українська мова має досить велику кількість суфіксальних засобів, за допомогою яких можна передати суб'єктивну негативну оцінку.

Категоризація кількісного значення супровідного предиката за допомогою словотворчих суфіксів, що відбувається в процесі згортання базового словосполучення в іменниковий дериват, дала підстави, як вже зазначалося вище, виділити в українській мові словотвірну надкатегорію кількості, яку залежно від квантитативного значення супровідного предиката розчленовано на словотвірні категорії зменшеності-експресивності, збільшеності-експресивності, збірності та одиничності.

Основним засобом творення негативнооцінного значення в українській мові є суфікс *-ищ-* (негативнооцінного значення надає назвам істот, тварин, міфологічних назв, предметів конкретного речового характеру, утворюючи збільшено-згрубілі оцінні лексеми).

В українській мові іменники із суфіксами збільшеності пейоративності переважають над тими, що утворені за допомогою суфіксів пейоративності.

Нерідко твірні прикметникові основи вже мають емоційне забарвлення (негативне чи позитивне). У такому разі словотворчі суфікси або посилюють негативнооцінне значення (*сліпун, слинтяй, скупердяй*), або надають твірним основам додаткового іронічного забарвлення (*селюк, замерзлюк*).

Характерною рисою негативнооцінних суфіксів чоловічого роду є розвинена в них синонімія. Більшість із них зближена семантичною подібністю функції, відрізняючись лише ступенем продуктивності (пор.: *товстун, худяк, довгач*).

ВИСНОВКИ

Оцінні модуси світосприйняття – це способи або форми, за допомогою яких людина оцінює навколишній світ, явища, події та взаємодію з ними. Ці модуси відображають емоційно-ціннісне ставлення до дійсності і базуються на індивідуальних, соціальних і культурних факторах. Сюди входять уявлення про добро і зло, прекрасне і потворне, справедливе і несправедливе, які формуються під впливом виховання, досвіду, світоглядних установок і культурних норм.

Отже, у нашій каваліфікаційній роботі здійснено спробу визначити роль і місце оцінного компонента в лексичному значенні слова. Виконано лінгвістичне роз'яснення параметрів емоційної оцінної шкали. Окреслено шкалу емоцій, на якій ґрунтується визначення позитивної і негативної оцінки, що формально виражається словотвірними афіксами (переважно суфіксами).

Розрізнено поняття «емоційний», «оцінний» та «експресивний». З'ясовано, що ці поняття взаємопов'язані, проте не тотожні. Вони виражають виразність мовлення, пов'язану з емоційністю та почуттями (як позитивними, так і негативними). Утім, мають і деякі відмінності, які визначені їхньою функційною природою та мовними засобами, що використовують для їх вираження.

Лінгвістичні дослідження підтверджують, що експресивність спрямована на створення емоційного ефекту. Деякі українські дослідники поняття «емоційний», а отже, і «оцінний» ототожнюють з «експресивний», проте зазначають, що «експресивне не завжди є емоційним, а значить і оцінним». Різні погляди дослідників додають різноманіття до розуміння цих термінів, але узагальнено можна стверджувати, що експресивність вказує на емоційний стан, оцінка ж це переважно словотвірна категорія, що твориться за допомогою словотвірних афіксів, які виражають позитивне чи негативне емоційно-експресивне забарвлення.

Оскільки оцінка безпосередньо пов'язана з конотативним значенням слова, то нами запропоновано класифікацію слів з конотативними значеннями, проведену на основі їх найближчої родової ознаки.

Простежено, що у вираженні словотвірної оцінності в українській мові провідну роль відіграють афіксація (суфіксація і префіксація). Найпродуктивнішим є суфіксальний спосіб творення оцінних модусів.

Словотвірна категоризація на рівні оцінки засобами суфіксів – це процес, за допомогою якого слова формуються й відображають оцінне значення (позитивне або негативне) за допомогою певних суфіксів. Зокрема, суфікси можуть вербалізувати позитивну, зменшувально-пестливу або ж негативну, зневажливу оцінку. Наприклад:

- зменшувально-пестливі суфікси: *-ик*, *-оньк-*, *-ечк-* (дитина → дитинка, сонце → сонечко). Вони додають позитивного емоційного відтінку;
- зневажливі та негативно-оцінні суфікси: *-иськ-*, *-юг-*, *-ищ-* (пісня → піснюга, будинок → будинище). Ці суфікси підкреслюють грубість, зневагу або докір.

Домінанту словотворчих іменникових суфіксів, що категоризують суб'єктивну оцінку, становлять ті, що виражають значення зменшеності-пестливості. Вони розрізняються за співвіднесенням реалізованого ними кількісного та оцінного значень. У суфіксів, що є спільними із тими, які передають власне зменшеність, переважає кількісне значення над позитивнооцінним. Словотвірні типи із суфіксами зменшеності-пестливості є здебільшого продуктивними в словотвірній системі сучасної української мови. Позитивнооцінне значення в іменників (власне-пестливості та зменшеності-пестливості), на перевагу значенню власне-зменшеності, виражає велика група суфіксів суб'єктивної оцінки, які вживаються не просто для оцінювання предметів чи явищ, а утворюють цілі ряди за ступенем емоційності, експресивності.

З'ясовано, що українська мова має досить велику кількість суфіксальних засобів, за допомогою яких можна передати суб'єктивну негативну оцінку.

Основним засобом творення негативнооцінного значення в українській мові є суфікс *-ищ-* (негативнооцінного значення надає назвам істот, тварин,

міфологічних назв, предметів конкретного речового характеру, утворюючи збільшено-згрубілі оцінні лексеми). В українській мові іменники із суфіксами збільшеності пейоративності переважають над тими, що утворені за допомогою суфіксів пейоративності. Характерною рисою негативнооцінних суфіксів чоловічого роду є розвинена в них синонімія. Більшість із них зближена семантичною подібністю функції, відрізняючись лише ступенем продуктивності (пор.: *товстун, худяк, довгач*).

Перспективи наступних досліджень охоплюють подальший аналіз категоризації суб'єктивної оцінки за допомогою інших словотвірних засобів, зокрема префіксації, осново- та словоскладання тощо, що допоможе у з'ясуванні національної специфіки категорії оцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтін М. М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів : Літопис, 2001. С. 406–415.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Баюн К. Й. Експресивність як мовна та мовленнєва категорія. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. Вип. 2. С. 232-236.
4. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород: Закарпат. обл. вид., 1960. 416 с.
5. Бевзенко С. П. До характеристики відмінностей у словотворі української діалектної мови. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 48-53.
6. Безкровна І. О. Поетичний текст як комунікативний акт : типи адресатів. *Мовознавство*. 1998. № 4-5. С. 67–72.
7. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови. К: Наукова думка, 1987. 211 с.
8. Безсонова О. Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова (на матеріалі іменників – назв осіб в англійській, французькій та українській мовах): Дис канд. філол. наук: 10.02.19 / Донецький ун-т. Донецьк, 1995. 184 с.
9. Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду): Дис.... д-ра філіол. наук: 10.02.02 / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К., 1994. -422 с.
10. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2002. № 2–3. С. 10–12.
11. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія. Ніжин: Аспект Поліграф, 2005. 552 с.
12. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові.

- Мовознавство. 2002. № 2–3. С. 10–12.
- 13.Бойко Н. І. Експресивна лексика та її лексикографічна інтерпретація. Дивослово. 2000. № 7. С. 19–23
 - 14.Бойко Н. І., Хомич Т. Л. Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники : монографія. Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2011. 167 с.
 - 15.Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні. Ніжин : Вид-во Ніжин. ун-ту, 2002. 217 с.
 - 16.Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
 - 17.Вільчинська Г.П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в-українській мові: Дис. канд. філол. наук: 10.02.01/ Тернопільський держ. пед. ін-т. Тернопіль, 1996. 177 с.
 - 18.Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наук. думка, 1988. 256 с.
 - 19.Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка; 1992. 215 с.
 - 20.Вихованець І.Р. Принципи категорійної граматики української мови. *III Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство (26–29 серпня 1996р.)*. Харків, 1996. С. 177-181.
 - 21.Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. К.: Рад. школа, 1982. 209 с.
 - 22.Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німец. мови) : монографія. К. : Вид. центр Київ. держ. лінгвістич. ун-ту, 2000. 255 с.
 - 23.Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німец. мови). *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 79–81.
 - 24.Герман В. В. Лексико-семантичні особливості okazіональних слів у

- сучасній українській поезії : (аналогія, синонімізація, антонімізація). *Філологічні науки* : зб. наук. пр. Суми, 1999. С. 28-38.
- 25.Гладь С. Б. До питання про відображення емоційного в мові. *Актуальні проблеми функціонування мовних одиниць різних рівнів у тексті* : зб. наук. пр. Суми, 1997. С. 30-33.
 - 26.Голод О. Є. До питання лексичної конотації. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича*. Чернівці, 1996. Вип. 1. С. 38–44.
 - 27.Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова. К.: Наукова думка, 1981. 200 с.
 - 28.Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С.22–28.
 - 29.Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресії як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 917.
 - 30.Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису: Матеріали міжнародної наукової конференції*. Чернівці : Рута, 2006. С. 267–275.
 - 31.Гумецька Л. Л. Нарис словотвірної системи української мови XIV-XV ст. К.: Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
 - 32.Гурко О. В. Стилiстично нейтральна та емоційно забарвлена лексика у поезії Олександра Олеся. *Наукові записки*. Сер. Філологічні науки (мовознавство). 2011. Вип. 96. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. С. 71–74.
 - 33.Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки культури в оригінальній і перекладній творчості Максима Рильського. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/496> (дата звернення: 10.05.2023).96с.
 - 34.Іващенко В. Л. До питання уніфікації поняття «емотивність» у лексичній

- семантиці : (конотатив.-оцінний аспект, лінгвіст. дискусії). *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. мови, Комітет наук. термінології. К., 1998. С. 132-134.
35. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. Суми: Вид. Сум ДУ, 2010. 202с.
36. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Сер. Лінгвістика і літературознавство. Міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. 24, Ч. 2. С. 468-476.
37. Ковальов В. П. Виразальні засоби українського художнього мовлення. Херсон : Херсонська міська друкарня, 1991. 125 с.
38. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток оцінки. Львів: ЛНУ ім. І. Франка 2000. 350 с.
39. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків: Вища школа, 1977. 113 с.
40. Маслова В. А., Норман Б. Ю., Русак О. Є., Чумак В. Г., Шандроха Н. Е., Акімова Г. Н. Експресивний синтаксис як мовний засіб репрезентації синтаксичної прецедентності у східнослов'янських мовах. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту*. Сер. Філологія. 2016. Вип. 44. С. 108-113.
41. Приходько Г. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові. Запоріжжя, 2001. 362 С.
42. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
43. Стилїстика української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
44. Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ. К.: Наукова думка, 1994. 414 с.
45. Сучасна українська літературна мова: підруч. М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипа та ін.. За ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища шк.,

1994. 413 с.

- 46.Сушинська І. М. Емоційно-експресивні властивості синтаксичних конструкцій. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. / укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк, 2004. Вип. 12. С. 180—186.
- 47.Токар В.П. Використання зменшуваних суфіксів в українській мові. *Українська мова в школі*. 1960. № 4. С. 11—17.
- 48.Українська граматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, К. Г. Городенская, А. А. Грищенко. Київ: Наук. думка, 1986. 360 с.
- 49.Українська мова: Енциклопедія. К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
- 50.Христенюк В. Ф. Динаміка аугментативно-пейоративного словотвору іменника в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02 І УДПУ ім. М.П.Драгоманова. К., 1995. 25 с.
- 51.Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. К.: Вища школа, 1984. 168 с.
- 52.Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
- 53.Чайковська Є. Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2012. С. 279—287.
- 54.Чередниченко А. І. Повтори як засіб когезії тексту. URL: <file:///C:/Users/Honor/Downloads/91-265-1-PB.pdf> (дата звернення: 11.09.2023).
- 55.Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
- 56.Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції: типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. Вип. 1. С. 104—114.
- 57.Шабат-Савка С. Т. Комунікативно-інтенційний зміст преференційних висловлень в українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, Т. 4. С. 75—80.

- 58.Шабат-Савка С. Т. Синтаксичні експресеми в поетичному дискурсі Лесі Українки: інтенційність та естетичність. *Записки з українського мовознавства*. Чернівці, 2021. Вип. 28. С. 187–195.
- 59.Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.
- 60.Шабат-Савка С. Т. Фігурально-риторичні конструкції як мовно-естетичні маркери інтенцій мовця. *Зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Сер. Лінгвістичні дослідження. 2016. Вип. 43. С. 109–116.
- 61.Шевченко М. В. Особливості поетичного дискурсу О. Олеся: до проблеми його інтертекстуальності. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2008. Вип. 16. С. 64–69.
- 62.Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення: монографія. Чернівці: Рута, 2002. 272 с.
- 63.Шутак Л.Б., Шинкарук В.Д. Словотвірна категоризація суб'єктивної оціни в сучасній українській мові. Чернівці 2002. – 128 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багряний І. Тигролови. К.: Молодь, 1991. 264 с.
2. Барка В. Поезія. Жовтий князь: Повість. К.: Наук. думка, 2000. 298 с.
3. Васильченко С. Оповідання. Повісті. Драматичні твори. К.: Наук. думка, 1988. 600 с.
4. Вінграновський М. В глибину дощів: Роман. К.: Дніпро, 1980. 165 с.
5. Винниченко В. Намисто: Оповідання. К.: Веселка, 1989. 380 с.
6. Карпенко-Карий І. Оповідання. Новели. Драматичні твори. К.: Наук. думка, 1989. 448 с.
7. Коцюбинський М. Твори: У 3-х томах.-К.: Наук. думка, 1988. Т. 1. 315 с.; Т. 2. 286 с.; Т. 3. 374 с.
8. Куліш П. Твори: У 2-х томах. К.: Дніпро, 1989. Т. 1. 751 с.; Т. 2. 586 с.
9. Малишко А. Вибране. К.: Дніпро, 1982. 104 с.
10. Мирний Панас Твори: У 2-х томах. К.: Наук. думка, 1989: Т.1. 752 с.; Т. 2. 511 с.
11. Нечуй-Левицький І. Твори: У 2-х томах. К.: Наук. думка, 1986. Т. 1. 640 с.
12. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. К.: Наук. думка, 1991. 800 с.
13. Самчук У. Марія. Куди тече річка. К.: Наук. думка, 1999. 416 с.
14. Стельмах М. Вибрані твори. К.: Дніпро, 1985. 389 с.
15. Стефаник В. Новели. К.: Дніпро, 1988. 132 с.
16. Тютюнник Гр. Вибрані твори. К.: Дніпро, 1981. 607 с.
17. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3-х томах. К.: Рось, 1994. Т.1. 702 с.; Т. 2. 718 с.; Т. 3. 786 с.
18. Хвильовий М. Новели. Оповідання. К.: Наук. думка, 1989. 815 с.